

maj
2021

FORTE

MAGASIN

KLART DU KAN KODA!

Stereotyper påverkar tjejers yrkesval

FÅNGAD PÅ FILM

Kroppsburna kameror förbättrar polisarbetet

ARBETE PÅ DISTANS

Borta bra men hemma bäst?

ENSAM ÄR *inte* STARK

Ofrivillig ensamhet påverkar både vår fysiska och psykiska hälsa. Vem riskerar att drabbas och hur kan vi undvika en ensamhetsepidemi i spåren av coronakrisen?

LEDARE	3	RÄTT INSATSER SKA FYLLA GLUGGARN I BARN TANDHÄLSA	27
BORTA BRA MEN HEMMA BÄST? FORSKARE KARTLÄGGER FORSKNING OM DISTANSARBETE	4	VÄGEN TILLBAKA – VAD FÅR ÅTERFALLEN I BROTT ATT MINSKA?	30
EXTRA ÖGA GYNNAR POLISARBETET	8	OJÄMLIK HJÄRTVÅRD – KAN SOCIOEKONOMISK STATUS PÅVERKA DIN ÖVERLEVAD?	34
ENSAM ÄR INTE STARK Vad påverkar vår känsla av ensamhet, vem riskerar att drabbas, och hur förhindrar vi en ensamhetsepidemi i spåren av coronakrisen?	12	I NÖD OCH LUST? KRISTNA FRIKYRKOR OCH HBTQ	38
KRÖNIKA: DEELLT ENGAGEMANG – ETT VACCIN MOT OFRIVILLIG ENSAMHET	21	SVÅRFÅNGAT UNGT ENGAGEMANG	42
FORSKNING SKA KNÄCKA KODEN FÖR TJEJERS TEKNIKINTRESSE	22	KRÖNIKA: ETT ÅR OLIKT ALLA ANDRA	46
		LÄSTIPS	47

FORTE MAGASIN

Redaktör: Antonia Hallberg och Marie Lann

Ansvarig utgivare: Kruna Madunic, kruna.madunic@forte.se

Grafisk form: Granath

Omslag: Ayman Alkassab

Tryck: BrandFactory, Stockholm 2021

ISSN 2001-8258

FORTE

Box 38084, 100 64 Stockholm

08-775 40 70

forte@forte.se

Ensamheten behöver tas på allvar

Det gångna året har varit kantat av utmaningar och präglats av en osäkerhet inför framtiden. Pandemin har kastat ljus på problem i samhället som tidigare varit mindre synliga. För många av oss har vardagen präglats av hemarbete, social distansering och isolering. Då är det lätt att ibland känna sig lite ensam.

I det här numret av Forte Magasin handlar huvudartikeln om just ensamhet. Om hur avsaknaden av sociala kontakter kan leda till att vi mår väldigt dåligt.

Att känna sig ensam innebär inte bara ett stort lidande utan påverkar också vår psykiska och fysiska hälsa. Därför behöver det tas på allvar.

Forskning inom hälsa, arbetsliv och välfärd har stor betydelse för hanteringen av pandemin och dess effekter. På Forte har vi varit lyhörda inför nya kunskapsbehov och snabbt tagit initiativ till ett flertal utlysningar och kommunikationsinsatser för att bidra med viktiga kunskapsunderlag kring krisens konsekvenser.

Pandemin har gjort avtryck på forskningspolitiken för de kommande åren. Regeringen har beslutat om flera satsningar på Fortes områden för att öka kunskapen om den pågående krisen, men också hur samhället ska klara nästa kris bättre.

Bland annat har vi fått i uppdraget att inrätta ett nationellt forskningsprogram om psykisk hälsa och att genomföra en särskild satsning på äldreforskning, men också inom folkhälsa och prevention. Det är viktiga frågor som vi ser fram emot att ta oss an.

I Forte Magasin hittar du ett xplock av de forskningsprojekt som vi finansierar. Vi hoppas att det här numret kan bidra med kunskap som kan vara värdefull i din vardag.

Trevlig läsning!

Jonas Björck
Generaldirektör, Forte

FOTO Keren Fedida/Unplash

Pandemin har inte bara inneburit att fler arbetar på distans, den har också satt fart på forskningen om distansarbete. Nu ska forskare vid Göteborgs universitet studera de senaste 20 årens forskning och ta reda på vad som fungerar. TEXT Johan Frisk

BORTA BRÄMMEN HEMMA BÄST?

Forskare kartlägger forskning om distansarbete

När det nya coronaviruset spreds över världen våren 2020 beordrades miljontals människor att arbeta hemifrån. Det som förut varit ett undantag blev nu en regel för varje arbetsplats som hade en möjlighet att låta de anställda jobba hemifrån.

Till en början verkade många må bra av förändringen. Åtminstone enligt en av de enkla enkätstudier som genomfördes under våren. Kantar Sifo lät 1 000 personer svara på en webbenkät om sitt hemarbete och enligt den hade distansarbetet ökat från 15 till 59 procent fram till april 2020. En tredjedel av de svarande var mer nöjda med sin arbetsituation än tidigare.

Men det var för ett år sedan. I november 2020 gjordes en uppföljande enkät som visade en viss nedåtgående trend i andelen som var tillfreds med sin arbetsituation.

Under året som har gått har forskare som på något sätt intresserat sig för distansarbete blivit efterfrågade i medierna. Och antalet studier om distansarbete har ökat kraftigt.

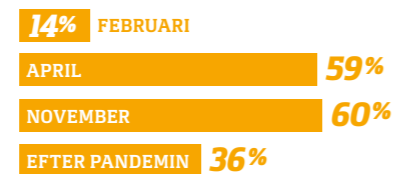
– Mängden forskning om distansarbete har fördubblats det senaste året, säger Aleksandre Asatiani, forskare vid institutionen för tillämpad informationsteknologi vid Göteborgs universitet.

Aleksandre Asatiani leder ett forskningsprojekt som ska kartlägga de senaste 20 årens forskning om distansarbete. Målet är att ta fram en modell över en hållbar arbetsplats där medarbetarna arbetar på distans. Vilka utmaningar och lösningar finns? Vad behöver vi ha mer kunskap om?

Aleksandre Asatiani började intressera sig för distansarbete för

Andel tid vi jobbar på distans

Yrkesgrupper med förutsättningar att jobba på distans spenderade 14 procent av sin arbetstid på distans innan pandemin.

I november 2020 utgjorde distansarbete hela 60 procent av den totala arbetstiden

EN ÖKNING MED ÖVER 400 PROCENT

I genomsnitt uppger respondenterna att de vill arbeta hemifrån 36 procent av sin arbetstid efter pandemin.

Är nöjda med sin arbetssituation

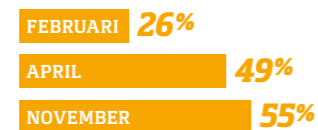
I november 2020 kände sig färre tillfreds med sin arbetssituation jämfört med februari och april 2020.

Yngre personer (upp till 34 år) är mindre nöjda med sin nuvarande arbetssituation än äldre åldersgrupper. Nöjdast är personer över 55 år.

Tycker att distansarbetet går ut över teamkänslan

Under hösten tyckte många att distansarbetet går ut över trivseln på arbetsplatsen, och 55 procent ansåg att det går ut över teamkänslan att träffas för sällan.

Källa Tele2 i samarbete med Kantar Sifo. Det hybrida arbetslivet

ungefär sex år sedan. Han forskade då om molntjänster, en bransch där många av de yrkesverksamma gick över till distansarbete.

– Jag började fundera över hur distansarbete skulle kunna se ut i framtiden, säger Aleksandre Asatiani.

En faktor som har påverkat möjligheten att arbeta hemifrån är teknikutvecklingen. Digitala verktyg som Zoom och Teams har blivit billigare och enklare, och andra digitala lösningar har gjort det lättare att samarbeta på distans.

Men det som framför allt har intresserat Aleksandre Asatiani är de mänskliga faktorerna. Han har bland annat studerat hur företag kan skapa en sammanhållande kultur när medarbetarna inte befinner sig på arbetsplatsen.

– Problemet är att kultur är något som skapas i kontakten mellan människor. Ett företag kan säga att det har en viss kultur men den skapas genom vad de anställda gör.

Det som försvinner med distansen är framför allt de spontana mötena. Det finns inte längre en plats där de anställda kan mötas och i oplanerade samtal skapa företagets kultur.

Ett företag i Finland försökte lösa problemet genom att skapa en kulturell arbetsbok där varje medarbetare kunde bidra med feedback. Aleksandre Asatiani publicerade för ett par år sedan en forskningsstudie om företagets arbete med arbetsboken.

– Vi kom fram till att medan slutprodukten, själva arbetsboken, inte nödvändigtvis löste problemet med bristen på socialisering ansikte mot ansikte så bidrog arbetet

med den till att distansarbetande anställda fick en bättre förståelse för kulturen och kände en större tillhörighet.

En fråga som ofta kommer upp när distansarbete diskuteras är att gränsen mellan arbete och fritid blir oklar. Aleksandre Asatiani och hans forskargrupp fokuserar på alla sidor av distansarbetet.

– Vi vill ge en komplett bild. Vad händer på arbetet, hemma och inom personerna?

Att ett virus så snabbt förändrat vårt sätt att arbeta har gjort att forskningen fått skifta fokus. Tidigare har distansarbete betraktats som en nisch som visserligen beräknades skulle öka, men mycket långsamt. Nu skickades en stor del av arbetskraften hem, samtidigt.

– Många studier av distansarbete förutsätter att den som arbetar hemma är den enda i hushållet som gör det. Nu har pandemin tvingat många att arbeta hemma samtidigt och vi har hushåll där alla jobbar på distans. Det skapar nya utmaningar med teknik och att ha ett rum att arbeta i, säger Aleksandre Asatiani.

Det här storskaliga och ännu pågående naturliga experimentet har visat på både positiva och negativa effekter. På den positiva sidan finns att många organisationer har upptäckt att distansarbete är möjligt, vilket bl.a. kan leda till färre flygresor. Å andra sidan har vissa organisationer försökt att kontrollera sin arbetskraft genom att installera mjukvara på datorerna som kontrollerar vad de anställda gör.

En av de största utmaningarna för en organisation där medarbetarna inte träffas är att behålla den

kreativitet som förhoppningsvis har funnits.

– Distansarbete passar bra för arbetsuppgifter där vi vet vad utfallet blir och då bryr vi oss inte om hur det blir gjort bara det blir gjort. När det gäller kreativt arbete är utfallet inte känt och mycket arbete sker i möten mellan arbetsuppgifter. Det vi har sett är att vid distansarbete blir kommunikationen mer ändamålsenlig, om man kontaktar en kollega är det för att få svar på en specifik fråga. På kontoret är det mer accepterat att knacka någon på axeln.

Företag som säljer digitala verktyg har försökt anpassa dem för att underlätta det kreativa arbetet genom att göra det möjligt att skapa mindre grupper och publicera meddelanden. Allt för att försöka simulera kreativa rum.

– Men de här verktygen räcker inte för att vi ska bli kreativa på distans, man måste skapa nya sätt

att arbeta och nya normer och att ta fram dem kommer att ta tid. När det gäller arbete ansikte mot ansikte har vi decennier av erfarenhet.

Förutom Aleksandre Asatiani består forskargruppen av en kollega och en forskningsassistent.

– Vi har arbetat på distans sedan starten. Forskningsassistenten har vi faktiskt aldrig träffat, trots att han också bor i Göteborg. ■

ALEKSANDRE ASATIANI forskare vid institutionen för tillämpad informationsteknologi vid Göteborgs universitet

**.. extra
OGGA
gynnar polisarbetet**

Polisens kroppsburna kameror har ökat tryggheten och förbättrat bevissäkringen. Det visar en ny forskningsstudie. Men användningen kan få följder för rättssäkerheten. Dessutom blir poliserna ofta själva filmade av allmänheten, vilket skapar en oro för hur bildmaterialet används.

TEXT *Krister Zeidler*

Hur den svenska polisen använder kroppsburna kameror, vilka konsekvenser det har fått och hur de ser på att bli filmade av allmänheten har ett forskningsprojekt finansierat av Forte undersökt.

– Det vi identifierat som argument för användningen handlar mycket om bevisvärdering och lagföring. Det är också för att kunna lugna ned situationer och ge ett ökat skydd för poliserna i deras arbetsmiljö, säger Marie Eneman, forskare i informatik vid Göteborgs universitet och projektledare för forskningsstudien.

Men det saknas ett tydligt juridiskt regelverk som ger riktlinjer kring användandet av kamerorna. Jurister på Integritetsskyddsmyndigheten (tidigare Datainspektionen) som forskarna pratat med efterfrågar också ett tydligare lagstöd.

– Det handlar om en bedömning av i vilka situationer kamerorna får användas. Nu utgår man mycket från andra lagstiftningar och hänger upp det här på allmänna principer. Men det här skulle behöva

”

Det är flera som berättat att de har kunnat dra fördelar av material som de har kunnat hitta på sociala medieplattformar.

MARIE ENEMAN

bli tydligare för att bli mer rättssäker och inte hota medborgarnas integritet.

Ska polisen till exempel kunna använda kamerorna i människors hem när de åker ut på ett larm om våld i nära relationer? Polismyndigheten har visserligen infört en slags nationella riktlinjer, men avsaknaden av lagstöd har gjort att olika polisdistrikt utvecklat egna normer för användandet. Ofta är det polisernas fingertoppskänsla som får avgöra.

– Det blir ett väldigt stort ansvar för de enskilda poliserna, säger Marie Eneman.

Kamerorna har ett försämlingsläge som gör att när polisen trycker på inspelningsknappen så finns bildmaterial inspelat 30 sekunder tillbaka i tiden. Det gör att polisen kan säkra bevis för till exempel våld mot tjänsteman eller misshandel när situationer eskalerar. Men kamerorna kan också användas för att förebygga oroligheter.

– Väldigt många har pratat om att det kan lugna ned situationer. Om poliser med kameror rör sig på Avenyn i Göteborg en lördagskväll så har det en lugnande effekt. En kvinnlig polis som jobbar i ett utsatt område kallade kameran för sin bästa vän.

Att kamerorna har minskat vissa typer av trakasserier och kränkningar har tidigare bekräftats i en studie av Brottsförebyggande rådet, Brå.

– En majoritet av poliserna som vi har intervjuat har varit väldigt positiva till att använda kamerorna. Det ger en ökad trygghet för dem i deras arbetsmiljö och har gjort att de kunnat säkra bevis som hade varit svåra att komma åt annars, säger Marie Eneman.

Men forskarna ställer sig frågande till hur filminspelningarna används som bevismaterial i rätten. Ofta sätter domstolarna en stor tilltro till polisernas vittnesmål. Risken finns att det kan bli svårare att väcka åtal utan bildmaterial, vilket skett i Storbritannien.

– Det finns en oro för vad som kommer att hända med polisernas ord och berättelser. Om det inte finns på film kommer det att ifrågasättas då? Det pratar väldigt många om.

Det finns också etiska dilemman kring bevis-säkringen. En polis som deltog vid en insats efter en dödsskjutning i ett utsatt område i Göteborg berättade att det kom fram en person efteråt och ville prata.

– Men då insåg polisen att han måste stänga av kameran. Samtalet kunde vara viktigt i rätten, men om han spelade in och det sedan visades i rätten så

skulle det kunna riskera personens säkerhet, säger Marie Eneman.

Men det är inte bara poliserna som använder filmkameror. Sedan det blev möjligt att filma med mobiltelefoner har det blivit väldigt vanligt att allmänheten dokumenterar polisinsatser.

– Poliserna som vi har intervjuat uppger att de upplever det varje arbetspass. Många säger att de får väl filma om de vill så länge de inte stör oss i vårt arbete.

Men det har skapat en oro bland poliserna över hur bildmaterialet kommer att användas. Filmandet kan upplevas som förtäckta hot vid insatser i till exempel utsatta områden där personer i kriminella kretsar uppger att de ska använda materialet för att identifiera poliserna. För en del kan det också upplevas som kränkande att bli uthängd på Youtube.

– Det är lite olika hur poliserna förhåller sig till det. Vissa ser det som en del av arbetet och säger att man får navigera kring det. Men vissa tar åt sig mer.

Det har också förekommit incidenter i Sverige där polis filmats av allmänheten och där det ser ut som övervåld använts. Det skedde till exempel för några år sedan i centrala Stockholm när en kvinnlig polis lät sin tjänstehund bita en berusad man och upprepade gånger slog mannen med sin batong.

Filmklippet åberopades som bevisning mot polisen i tingsrätten och hon dömdes till villkorlig dom för misshandel, men friades senare i hovrätten.

Samtidigt har allmänhetens filmer i flera fall kunnat användas som viktiga bitar i polisutredningar. Polisen kan be den som filmar att vidarebefordra bildmaterialet och har även rätt att konfiskera telefoner. En del material till utredningar hittas även på internet.

– Det är intressant hur polisen använder sig av det. Det är flera som berättat att de har kunnat dra fördelar av material som de har kunnat hitta på sociala medieplattformar, säger Marie Eneman.

Forskarna ska nu gå vidare i projektet och studera hur bildmaterialet hanteras av Polismyndigheten, hur det används i olika utredningar och bedöms i domstol. ■

MARIE ENEMAN forskare i informatik vid Göteborgs universitet och projektledare för forskningsstudien

Minskning av polisets utsatthet efter införandet av kroppsburna kameror

Våren 2018 inledde polisen i region Stockholm, tillsammans med Nationella operativa avdelningen, en pilotverksamhet där trehundra kroppsburna kameror fördelades bland poliser i Botkyrka, Rinkeby och Södertälje. Syftet med satsningen var att minska polisernas utsatthet för hot, våld och trakasserier i dessa områden och förbättra arbetsmiljön för poliser i yttre tjänst.

Resultatet visade bland annat:

- Lägre nivåer av vissa former av utsatthet under perioder med kroppsburna kameror
- Minskning av trakasserier och fysiska angrepp
- Sexuella trakasserier mot kvinnliga poliser minskade under perioden med kroppsburna kameror

Andel arbetspass där poliser blivit utsatta för trakasserier eller andra händelser, före och efter införandet av kroppsburna kameror.

Utsatthet	Före (2018)	Efter (2019)
Trakasserier	21,4 %	16,5 %
Hot	9,9 %	9 %
Fysisk utsatthet, utan tillhygge/objekt	3,8 %	2,9 %
Fysisk utsatthet, med tillhygge/objekt	2,3 %	0,3 %
Verbalt motstånd/vägran	16,6 %	14,7 %
Något av ovanstående	30,8 %	26,4 %
Kvinnor	28,3 %	20,1 %
Män	31,5 %	27,5 %

Källa Brå. Rapporten: Kroppsburna kameror - en utvärdering av pilotverksamheten i polisregion Stockholm.

ENSAM ÄR *inte* STARK

Att känna sig ensam innebär inte bara stort lidande – det är också farligt för vår psykiska och fysiska hälsa. Men vad påverkar vår känsla av ensamhet, vem riskerar att drabbas, och hur förhindrar vi en ensamhetsepidemi i spåren av coronakrisen? TEXT Jennie Aquilonius ILLUSTRATION Ayman Alkassab

”

ENSAMHETEN ÄR SOM EN FILT SOM LIGGER ÖVER MIG I LÅNGA PERIODER. DEN FINNS DÄR BÅDE NÄR JAG ÄR SJÄLV HEMMA OCH TILLSAMMANS MED VÄNNER, SÄRSKILT DE SOM HAR FAMILJ ELLER BARN. SIMON, 41

Simon minns inte riktigt när ensamhetskänslan började komma smygande. Han har nära vänner men är singel och längtar efter barn. Han har också ont om släktingar i Sverige, pappan bor utomlands och mamman dog för ett par år sedan. Sommaren 2003 gick han in i väggen, fick en depressionsdiagnos och blev sjukskriven. I dag har han sjukersättning på halvtid och är student, krönikör och debattör på den andra halvan.

Kanske kom ensamheten 2016 när mamma dog, funderar Simon. De hade en nära relation och mycket kontakt. Samtidigt som ensamhetsfilten kan vara tung upplever inte Simon att den definierar honom som människa. Den är en del av honom, precis som att han är både jude och svensk, seglare och hundägare.

Ensamhet är den känsla som uppstår när vi inte har de sociala relationer som vi önskar. Det berättar Juulia Suvilehto, forskare i social och affektiv neurovetenskap vid Linköpings universitet. Det kan handla om antal kontakter eller kvaliteten på relationerna. Men ensamhet behöver inte vara detsamma som social isolering, då du har få relationer.

– Du kan till exempel bo själv och vara helt tillfreds med ditt sociala liv. Samtidigt kan en annan person ha många vänner och ändå känna sig ensam, säger Juulia Suvilehto.

Ofrivillig ensamhet påverkar både vår psykiska och fysiska hälsa. Hon berättar att personer som känner sig ensamma ofta skattar sitt välbefinnande och sin livskvalitet lägre än andra. En stark upplevelse av ensamhet är även förenat med högre risk för ångest och depression, något som i sin tur ökar risken för självmord.

Ensamma personer tenderar också att få starkare stressreaktioner, högre blodtryck, sämre immunförsvar och ökad risk för hjärt- och kärlsjukdomar. Men forskarna vet inte än hur orsakssambanden ser ut, enligt Juulia Suvilehto. På gruppnivå har personer som känner sig ensamma även sämre levnadsvanor; röker mer, är mindre fysiskt aktiva och sover sämre – tre saker som kan leda till andra hälsoproblem.

– Sammantaget ökar ensamhet risken för dödlighet lika mycket som övervikt eller rökning. På samhällsnivå kan det öka hälso- och sjukvårdskostnaderna samt påverka människors förmåga att arbeta och bidra till samhället.

Men varför påverkas vi så av att känna oss ensamma? Behovet av sociala relationer, förklarar Juulia Suvilehto, är en djupt rotad instinkt i människan. Genom historien har det varit avgörande för vår överlevnad att tillhöra en grupp. Gruppen innebar beskydd och mer resurser för oss själva och våra barn.

– Vissa menar att känslan av ensamhet är en behovssignal. På samma sätt som törst är en signal på att kroppen behöver vatten ska ensamhetskänslan få dig att söka social kontakt.

Det finns en utbredd idé om att svenskar skulle vara extra ensamma. Ensamast i världen till och med. Men enligt Juulia Suvilehto finns det inte data som stödjer det. Enligt European Social Survey hör svenskarna tvärtom till dem som känner sig minst ensamma i Europa.

– Idén om den ensamma svensken kan handla om att Sverige har många ensamhushåll, men att bo själv och att känna sig ensam behöver som sagt inte vara samma sak.

I Sverige finns inte mycket forskning om hur ensamma människor upplever sig vara, och Juulia Suvilehto har därför fått leta i internationella studier. Den forskning som finns handlar framför allt om äldre personer, men det saknas forskning om andra åldersgrupper, berättar hon.

Frågan om ensamhet har aktualiserats i samband med coronapandemin. Vi behöver alltså sociala kontakter för att må bra, men uppmanas nu att isolera oss så mycket som möjligt. Det är sannolikt att restriktionerna ökar ensamheten, säger Juulia Suvilehto.

– Att etablera och upprätthålla sociala relationer kräver tid och ansträngning. Genom restriktionerna försvinner många av de saker som vi gör för att underhålla våra relationer, och då måste vi kompensera genom att göra något annat, vilket kan vara krävande.

Hon berättar att unga vuxna och äldre personer över 70 år är de grupper som löper störst risk att känna sig ensamma. När det gäller unga vuxna exponeras de för många riskfaktorer. Det kan handla om att flytta till en ny ort, börja plugga, börja ett nytt jobb eller att en kärleksrelation tar slut. Då kan man förlora sitt sammanhang och behöva bygga upp ett nytt socialt nätverk.

– Den här typen av situationsbaserad ensamhet kan, i likhet med långvarig ensamhet, påverka det psykiska och fysiska välbefinnandet, och öka risken för dödlighet. Även om de negativa hälsoeffekterna av ensamhet är ännu värre för människor som lider av kronisk ensamhet. Det vore bra om vi visste hur vi kan stötta unga vuxna under den här perioden så att ensamheten inte blir kronisk.

”

SOCIALA BAND OCH DEN SOCIALA MILJÖN ÄR SÄRSKILT VIKTIGA UNDER UNGDOMSÅREN. VISSA FORSKARE TALAR OM EN 'KÄNSLIG PERIOD AV SOCIAL UTVECKLING'.

JUULIA SUVILEHTO

JUULIA SUVILEHTO
forskare i social och affektiv
neurovetenskap vid
Linköpings universitet

Juulia Suvilehto berättar att det börjar komma vetenskapliga belägg som tyder på att psykisk ohälsa kopplad till ensamhet har ökat bland unga vuxna under pandemin.

– Sociala band och den sociala miljön är särskilt viktiga under ungdomsåren. Vissa forskare talar om en "känslig period av social utveckling". Så pandemin slår mot tonåringar och unga vuxna vid en särskilt

sårbar tidpunkt. I vanliga och sociala medier har unga vittnat om att det har varit svårt att omorganisera sitt sociala nätverk under pandemin, till exempel om de har flyttat eller börjat plugga.

Juulia Suvilehto leder ett forskningsprojekt som ska studera ensamhet och social anpassning hos unga vuxna som nyligen börjat vid universitetet. Målet är att undersöka hur fenomenet ensamhet utvecklas över tid. Tidigare studier visar att många människors ensamhetsnivåer förändras när de börjar vid universitetet. I en studie kände sig 57 procent av de nya studenterna mer ensamma under sin första termin, jämfört med tidigare, och 37 procent kände sig mindre ensamma.

OLIKA SORTERS ENSAMHET

Situationsbaserad ensamhet kan triggas av att du flyttar till en ny ort, börjar plugga eller får ett nytt jobb – då behöver du bygga upp ett nytt socialt nätverk.

Kronisk ensamhet innebär att ensamheten är långvarig, den är mer vanemässig och svårare att ta sig ur.

Social ensamhet handlar om att inte ha någon att gå och fika eller ta en after work med.

Emotionell ensamhet innebär att du saknar någon att dela djupare känslor och svårigheter med.

Källa Juulia Suvilehto

– Men vi vet inte varför det är så och vad som karakteriserar personer som har lätt respektive svårt att omorganisera sitt sociala nätverk och anpassa sig till universitetslivet.

I Juulia Suvilehtos studie ska deltagarna bland annat svara på enkäter om sina sociala nätverk, hur nära de känner sig dessa personer och vilka sociala aktiviteter de ägnar sig åt. De kommer också vid ett flertal tillfällen att få frågor via sin mobiltelefon om de är ensamma eller med andra personer i just den stunden, vad de gör och om de känner sig ensamma.

– **Vi vill se vilka faktorer** som påverkar nivån av ensamhetskänslor och vad som får dessa att förändras över tid. Jag är bland annat nyfiken på att se vilken roll studentorganisationernas aktiviteter spelar.

Juulia Suvilehto och hennes kollegor ska också använda magnetkameror för att studera ett urval av deltagarna och hur deras hjärnor reagerar på olika sociala stimuli. De vill bland annat undersöka om personer reagerar olika beroende på deras nuvarande och tidigare erfarenheter av ensamhet.

– Vi sätter deltagaren i en stor maskin och tar 3D-bilder som visar vilka delar av hjärnan som aktiveras. Vi kan se hur hjärnan reagerar på att till exempel att se sociala bilder, uppleva social avvisning eller att bli utvärderad av en annan person.

Datinsamlingen har blivit försenad på grund av covid-19. Juulia Suvilehto vill fånga studenternas övergång från gymnasiet till universitet, och inte övergången från coronatillvaro till vanlig vardag. Hon hoppas att studien ska vara klar någon gång vintern 2022 eller senast sommaren 2023.

– Om vi har tur kanske vi hittar något som kan bidra till att skapa bättre insatser och aktiviteter vid universitetet för att stoppa ensamheten innan den blir kronisk. Men det är nästa steg. Jag hoppas också att projektet ska öka medvetenheten om att ensamhet är en viktig samhällsfråga som behöver förstås, fångas upp och motverkas.

– Vi behöver också diskutera vem som bär ansvaret för att lösa problemet ensamhet, fortsätter hon, i dag tycks det inte ligga hos någon. Samtidigt påverkar de negativa effekterna samhället som helhet.

Juulia Suvilehto har nyligen arbetat i Storbritannien och upplever att frågan har börjat tas på större allvar där under de senaste åren. Den tidigare premiärministern, Theresa May, tillsatte bland annat en ensamhetsminister. Man har också börjat med så kallad "social prescribing", ungefär "sociala kontakter på recept" på svenska. Då kan bland annat läkare hänvisa sina patienter till en så kallad "link worker" som har i uppgift att hjälpa personen att till exempel gå med i olika former av föreningar.

– De preliminära uppföljningarna visar att patienternas självrapporterade välbefinnande har förbättrats och att de också nyttjade hälso- och sjukvården i mindre utsträckning.

Den andra gruppen som löper störst risk för ensamhet är äldre personer. Ingmar Skoog är professor i psykiatri och föreståndare för AgeCap, Centrum för åldrande och hälsa vid Göteborgs universitet. Han berättar att hans studier visar att ungefär 17 procent av 70-åringarna känner sig ensamma ibland eller ofta, men att andra forskare har kommit fram till siffror på omkring 10 procent.

– Även om vi inte är ensamast i världen ligger siffrorna klart över folksjukdomsnivå, då minst en procent av befolkningen drabbas. Det är viktigt att vi minskar ensamheten, eftersom det är en plågsam känsla som också kan leda till allvarliga konsekvenser, säger Ingmar Skoog.

Siffrorna ökar något med stigande ålder. När vi blir riktigt gamla uppstår en särskild sorts ensamhet.

– Ju äldre vi blir desto fler generationskompisar tappar vi. Människor som har samma referenser och har levt i samma värld, som delar en djupare erfarenhet av hur det var att leva på till exempel 1930-talet eller 1940-talet.

De flesta äldre känner sig däremot inte ensamma, fortsätter Ingmar Skoog. Det finns också en myt om att svenskar inte skulle ha så mycket kontakt med sina barn.

– Men vi är grymt familjekära. I vår studie av 70-åringar träffade ungefär 60 procent sina barn minst en gång i veckan och hälften träffade sina barnbarn minst lika ofta. Ännu fler pratade med barn och barnbarn i telefon.

Ingmar Skoog tror att coronapandemin har påverkat äldre människors upplevelse av ensamhet negativt. Det hänger bland annat samman med att ju äldre folk blir desto vanligare är det att de bor själva. Att bo på egen hand är en riskfaktor för att känna sig ensam, och den riskfaktorn ökar på grund av covid-19. Tidigare kunde äldre personer träffa kompisar, gå på teater samt delta i kurser och i pensionärsföreningarnas aktiviteter. Men restriktionerna för att minska smittspridningen har gjort att alla sådana mötesplatser har försvunnit.

– Det har stor betydelse för känslan av ensamhet. Mycket tyder på att ensamheten har ökat och att många har mått dåligt, det har till exempel varit

mer telefonsamtal från äldre till olika jourlinjer.

Ingmar Skoog menar att det här var tydligast i början av pandemin. Då drogs alla 70-plussare över en kam. Sköra 90-åringar på äldreboenden klumpades ihop med 72-åriga maratonlöpare, och alla skulle stanna hemma.

– **Som äldreforskare** kunde jag snart se att tre fjärdedelar av alla som avlidit var personer som bodde på äldreboende eller hade hemtjänst. Under andra vågen var det sedan ingen som pratade om 70-plussare längre. Samma rekommendationer gällde hela befolkningen. Det tror jag var bra psykiskt för många av dem som är över 70, de blev en del av samhället igen.

I skrivande stund undersöker han hur mycket ensamheten faktiskt har ökat under pandemin.

Ingmar Skoog har också varit upprörd över besöksförbudet på äldreboenden. Personer som bor på äldreboende kände sig mer ensamma än andra redan före pandemin. Coronaviruset ledde inte bara till besöksförbud utan satte också stopp för sociala aktiviteter och gemensamma måltider. Han menar att förbudet var rätt i början, när kunskapen om viruset var låg. Men när smittan gick ned på sommaren fortsatte förbudet ytterligare ett halvår.

– Det är helt absurt! Det kunde ha tagits bort i juni. Man har tagit alldeles för lätt på förbudet, det är en allvarlig inskränkning i människors liv. Makar som varit ihop i 50 år får plötsligt inte träffa varandra längre. Medianöverlevnaden från det att du flyttar in på ett äldreboende är två år, då är ett besöksförbud på sex månader en stor del av ens återstående livstid.

Ingmar Skoog berättar även att de smittskyddsexperten han har talat med är eniga om att besökare står för en liten del av smittspridningen. Han kan delvis förstå att besöksförbud infördes igen under virusets andra våg, men menar att en del besök hade kunnat vara kvar men skett mer sällan.

När det gäller konsekvenser av ensamhet under pandemin är han mer orolig för unga personer än för de äldre. Åldern 15–20 år är en kritisk tid då många

INGMAR SKOOG
professor i psykiatri och
föreståndare för AgeCap,
Centrum för åldrande
och hälsa vid Göteborgs
universitet

”KÄNNER SIG OFTA ENSAM”

Ensamhet i olika
åldersgrupper
i Sverige

6%
15–29 år

Källa Age and Loneliness
in 25 European nations
(Ageing & Society 2011)

3,7%
30–59 år

7,4%
60–101 år

”

ENSAMHET ÄR ETT POLITISKT PROBLEM, MEN OCKSÅ NÅGOT SOM ANGÅR OSS ALLA, VI KAN ALLA BLI BÄTTRE PÅ ATT SÄGA HEJ TILL MÄNNISKOR OFTARE OCH HÅLLA KONTAKTEN MED VÄNNER OCH SLÄKTINGAR. INGMAR SKOOG

träffar nya människor, dejtar och gör nya saker som bygger upp ens person och världsbild.

– Jag kan tänka mig att isolering påverkar det här negativt. Kanske blir man mer rädd för närhet eller för att ta kontakt med andra människor.

Ingmar Skoog upplever att samhället börjar få upp ögonen för betydelsen av ensamhet. Det pratas mer om att vi måste få bort den. Men han tror mer på en minister för psykiskt välbefinnande än specifikt för ensamhet, för att kunna lyfta flera saker som påverkar vår mentala hälsa. För att bekämpa ensamheten behöver vi framför allt öka kontaktpunkterna mellan människor.

– Vi måste ha fler ställen där äldre personer kan träffas. Det viktiga är att kontakterna är meningsfulla.

Ensamhet är ett problem för samhället, menar Ingmar Skoog, och det behövs olika lösningar. Om känslan beror på social fobi kan personen behöva samtalsterapi. När kommuner upphandlar hemtjänst skulle de också kunna lägga in krav om att personalen måste ha tid att sitta ner och prata en stund med de äldre.

– Ensamhet är ett politiskt problem, men också något som angår oss alla, vi kan alla bli bättre på att säga hej till människor oftare och hålla kontakten med vänner och släktingar.

Simon, som vi träffade i början, tycker att det borde inrättas en myndighet för ensamhet i Sverige. Han tycker att det pratas för lite om ämnet, att det är stigmatiserat trots att många människor delar känslan. Myndigheten skulle kunna hjälpa folk att hitta olika föreningar eller andra sätt att bygga sociala kontakter.

– Ju lättare det blir att ta sig ur ensamheten desto större är chansen att man gör det. Förhoppningsvis går det att fånga upp folk innan de börjar må dåligt, säger han.

För honom har det inte blivit någon större skillnad i och med pandemin, eftersom han kände sig ensam redan från början. Han träffar vänner i mindre utsträckning och det finns färre saker att göra eftersom många verksamheter har stängt ner. Samtidigt var det här den första julaften som han inte kände sig ensam.

– I vanliga fall är julaften en fruktansvärt ensam högtid om man inte har någon att fira den med. I mitt fall firar jag inte ens jul, men det är den där känslan av att alla andra träffar slakten. Jag har alltid saknat en stor släkt. När min mamma levde åt vi något gott tillsammans och väntade på att julaften skulle ta slut.

Simon känner sig inte alltid ensam. Han har startat flera föreningar och jobbat på fritids, saker som fått honom att glömma ensamheten och depressionen.

– Så länge jag får göra något för någon annan mår jag bra. ■

Simon har valt att inte medverka med sitt efternamn i artikeln.

Ideellt engagemang – ett vaccin mot ofrivillig ensamhet

Ofrivillig ensamhet är en eskalerande samhällsutmaning och forskning visar att ensamhet och isolering kan orsaka hälsoproblem som depressioner och fysiska besvär. Så många som sex av tio äldre upplever att de är ofrivilligt ensamma – och detta är siffror från innan pandemin. Det är inte svårt att dra slutsatsen att ett år av fysisk distansering har påverkat ensamheten och vi är många som längtar efter att få mötas som vanligt igen.

Den ofrivilliga ensamheten bland äldre uppmärksammas allt mer i media. Det är bra att fler blir medvetna om problemet och vill engagera sig mot ensamheten. På Volontärbyrån kan vi se att allt fler vill engagera sig för äldre. För tre år sedan uppgav sju procent av alla de som engagerade sig som volontär, att de gjorde det för äldre. Men redan strax innan pandemin hade det ökat till det dubbla. Tack vare volontärer kan äldre få social gemenskap och hjälp med exempelvis handling eller ledsagning – inte minst viktigt nu under pandemin.

Men det är inte bara engagemanget för äldre som kan motverka ensamhet. Minst lika viktigt är det att stötta de äldre som själva vill engagera sig. Nio av tio volontärer berättar nämligen att deras engagemang gett dem gemenskap och nya vänner, och 67 procent säger att engagemanget gör dem mindre ensamma. Nästan alla säger att de mår bättre tack vare sitt ideella engagemang. Att skapa goda förutsättningar för människor att engagera sig ideellt ger goda effekter på folkhälsan, och kan fungera som ett vaccin mot ensamhet.

Volontärbyrån jobbar just nu särskilt med att hjälpa äldre att hitta ett ideellt engagemang, ett arbete som verkligen försvärats av att äldre varit en del av riskgruppen under pandemin. Till viss del har äldre istället

kunnat engagera sig på distans, exempelvis genom digital läxhjälp eller telefonjourer. Självklart ger även distansengagemang möjlighet till kontakt med andra och bidrar till känslan av att känna sig behövd. Men även om digitaliseringen visserligen har tagit enorma språng, kan den såklart aldrig ersätta den mänskliga kontakten fullt ut.

När pandemin lamslog Sverige med full kraft förstod vi på Volontärbyrån väldigt snabbt att föreningslivet och det ideella engagemanget skulle vara särskilt utsatt. För hur skapar vi gemenskap, hur hjälper och stöttar vi varandra och hur kan vi fortsätta vår verksamhet utan att få mötas? Nästan alla organisationers verksamhet påverkades – vi fick ställa in och ställa om.

Dessutom har många ideella organisationer en stor andel volontärer i riskgrupp som plötsligt inte kunde engagera sig. Detta fick inte bara till följd att verksamheten inte kunde fortsätta i samma utsträckning, utan också att en betydelsefull del av volontärernas möjlighet till gemenskap och sammanhang försvann.

När nu vaccineringen mot covid-19 pågår i Sverige hoppas vi att det innebär att vi snart ska kunna mötas och vara tillsammans med andra igen. Då ser vi också fram emot att kunna fortsätta att vaccinera mot ensamhet, genom att hjälpa ännu fler att hitta in i ett ideellt engagemang och hitta sin plats i gemenskapen. ■

MARIA ALSANDER
verksamhetsledare
Volontärbyrån

AGNES WALLÉN student på
Civilingenjörsprogrammet
vid Lunds tekniska högskola

FOTO Anders Ross

Flickor tenderar att underskatta sin tekniska kompetens. Kan satsningar på digital teknik i skolan ändra på det eller kommer könsstereotypa föreställningar fortsätta att påverka flickornas föreställda förmågor? Det undersöker forskaren Una Tellhed. TEXT Maja Lundbäck

FORSKNING SKA KNÄCKA KODEN *för tjejers teknikintresse*

”

Om det finns en negativ föreställning i samhället som säger att din grupp är sämre på någonting behöver du inte ens tro på att det är sant för att du ska känna dig hotad när du blir testad på din förmåga. UNA TELLHED

Tekniksektorn är en mansdominerad bransch i Sverige. Endast 29 procent av dem som arbetar inom techsektorn är kvinnor, enligt bransch- och arbetsgivarorganisationen IT&Telekomföretagen. Av alla universitets- och högskolestuderande är 60 procent kvinnor, men de är underrepresenterade inom de tekniska utbildningarna. Bara 35 procent av dem som tog någon form av civilingenjörsexamen läsåret 2018/2019 var kvinnor, enligt Universitetskanslersämbetet.

Varför söker sig fortfarande främst killar till tekniska utbildningar och yrken? Enligt Una Tellhed, docent vid institutionen för psykologi vid Lunds universitet, som forskar kring hur könsskillnader i upplevd förmåga uppstår, handlar de olika studievalen hos män och kvinnor åtminstone delvis om sociala konstruktioner.

– Det är inte bara den verkliga kompetensen som styr våra yrkesval, upplevelsen av kompetens är faktiskt viktigare, visar forskning. Men hur vi känner kring vår egen kompetens behöver inte spegla vår faktiska kompetens, säger hon.

I en studie som publicerades 2017 i den vetenskapliga tidskriften "Sex Roles: A journal of research" kunde Una Tellhed och hennes forskargrupp visa att våra intressen och karriärval påverkas av föreställningar kring kompetens, snarare än våra egentliga kunskaper och färdigheter.

– När ett område klassas som maskulint tenderar kvinnor och flickor att underskatta sig själva i sin förmåga. De påverkas av den stereotypa föreställningen i samhället. Samtidigt visar forskning att det finns en könslighet i faktiskt kompetens på i stort sett alla områden sett till betyg och färdighetstest, säger hon.

– Det är allvarligt att flickor fortfarande i dag i Sverige inte tror att de är lika bra på teknik som pojkar och att många tvivlar på sin förmåga att klara av ett ingenjörsprogram. Det skildrar inte verkligheten, säger hon.

Att tjejer tror att de kanske inte kommer att trivas socialt spelar också en viktig roll när det kommer till varför teknikspåret ofta väljs bort, visar forskning. De oroar sig mer för hur de skulle trivas på teknikutbildningar än killar.

– Vår forskning visar att det är den näst starkaste förklaringen till val av utbildning, säger Una Tellhed.

I det pågående forskningsprojektet "Klart du kan koda!" fördjupar Una Tellheds forskargrupp kunskaperna om hur könsskillnader i upplevd förmåga uppstår. Inför 2018 beslutade regeringen att ändra i läroplanen för att förstärka elevernas utveckling kring digital kompetens. Till exempel skulle alla skolelever nu få lära sig programmering. Det var när Una Tellhed läste om den nya digitala satsningen som hon kom på hur hon skulle lägga upp sitt forskningsprojekt.

– En skolreform, som innebär att digital teknik och programmering blir ett mer naturligt inslag i skolan, skulle kanske kunna stärka flickors tro på sina egna förmågor. Socialpsykologisk teori säger att erfarenhet av att prestera och få positiv feedback utvecklar kompetenstron, säger hon.

Matematik sågs till exempel tidigare som ett maskulint ämne.

– Men där kan vi se att tjejer nu presterar bättre än pojkar i skolan. Och flickor tycker numera att de är ganska bra på matte, fortsätter Una Tellhed.

Det forskargruppen gör nu är att undersöka hur skolans nya satsning på digital teknik påverkar könsskillnaderna när det kommer till tron på den egna kompetensen.

– Vi siktar på att följa nära tusen elever i Skåne som går i årskurs 6 och årskurs 8. Datainsamlingen pågår fortfarande, säger hon.

Eleverna följs över tid och genom enkäter hoppas hon få se hur kompetenstron påverkas i takt med att de får prova sina färdigheter i programmering. I årskurs 8 får eleverna också besöka Lunds tekniska högskola och testa robotprogrammering.

– Vi vill se om vi kan påverka och stärka flickors kompetenstro med lite olika knep, säger hon.

För att inte äventyra resultatet hålls det ännu hemligt exakt hur de experimentella interventionerna planeras. Men Una Tellhed och hennes kollegor hoppas få bidra till att förklara hur könsskillnader i kompetenstro uppstår – och hur de skulle kunna minska.

– Enligt en teori skulle det kunna räcka med att bara få prova på mer och prestera mer i skolan för att öka flickors kompetenstro för teknik. Men det kan också vara så att de fortsätter att underskatta sin kompetens även om de presterar bra, förklarar hon.

Om satsningarna på digital teknik inom skolan trots allt inte får följden att flickornas kompetenstro ökar kan det bero på – och förklaras av – stereotypot. Ett stereotypot gör att vi har svårare att bedöma hur bra vi presterar i ett visst ämne om vi tillhör en grupp som vi har stereotypa föreställningar kring.

– Om det finns en negativ föreställning i samhället som säger att din grupp är sämre på någonting behöver du inte ens tro på att det är sant för att du ska känna dig hotad när du blir testad på din förmåga, säger hon.

Hur mycket könsstereotypa föreställningar kring ämneskompetens har egentligen skolelever i mellan- och högstadiet? Och om de har koll på stereotyperna – hur mycket påverkas de ändå av att de får lära sig mer programmering i skolan? En hypotes som forskarna har är att de kommer att se större könsstereotypa föreställningar hos de äldre barnen.

– Det finns inte mycket kunskap om hur könsskillnader i kompetenstro utvecklas, så vi vet helt enkelt inte svaret än. En alternativ hypotes är att om flickor bara får en god kännedom om könsstereotyper och lär sig att det är övning som ger färdighet och kunskap, inget annat, så kanske det ökar deras tro på sin kompetens i stereotypa maskulina områden som teknik, säger hon. Men inte heller där har forskarna svaret än.

Agnes Wallén, 22 år, går tredje året på civilingenjörsprogrammet med inriktning elektroteknik vid Lunds tekniska högskola.

– När jag började var vi 19 tjejer av omkring hundra totalt. Sedan dess är det många som har hoppat av, men jag trivs bra, säger hon.

”

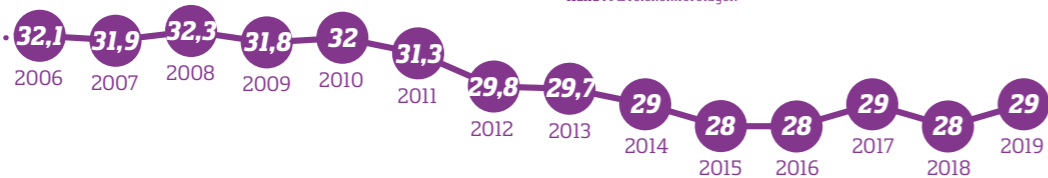
Jag kan känna själv att om det går fel nu under lektionen kanske någon tänker att det beror på att jag är tjej. AGNES WALLÉN

FOTO: ANDERS ROSS

Ada Lovelace, född 1815, anses vara världens första dataprogrammerare.

Andel kvinnor i IT- och telekombranschen (%)

Statistiken baseras på uppgifter från företag inom IT&Telekomföretagen med fler än tio anställda.

Källa IT&Telekomföretagen

Redan under gymnasiet stack Agnes Wallén ut som en av få tjejer på teknikprogrammet, där det var en klar dominans av killar. Men trots att hon ibland upplevde att hon inte riktigt var intresserad av att prata om samma saker som killarna – och därför hamnade lite utanför – valde hon ändå ett mansdominerat spår när det var dags för högskolestudier. Hon tvekade först, men efter att ha funderat samt testat på att praktisera inom teknikbranschen insåg hon att hon visste vad hon ville göra.

– Jag kände att det ändå var det här jag ville plugga och då gjorde jag det här valet, säger hon.

Agnes Wallén berättar att hon än i dag kan tvivla på sin tekniska kompetens, trots att hon vet att hon är kunnig och tycker att det hon gör är kul. Framför allt upplever hon en press på sig att visa att hon klarar av saker.

– Jag kan känna själv att om det går fel nu under lektionen kanske någon tänker att det beror på att jag är tjej, säger hon.

Men hon ångrar inte studievalet. Och tack vare en studentförening för tjejer som pluggar exakt samma spår som hon själv, har hon sluppit känslan av utanförskap.

– När jag blir klar vill jag jobba med att utveckla ny teknik, som hela samhället behöver. Jag tycker att det är synd att tjejer väljer bort att läsa tekniska utbildningar, främst för att de går miste om ett arbetsliv som de hade kunnat trivas bra i och aldrig får chansen att visa hur duktiga de är, säger hon.

I år är hon en av tre projektledare för Lunds tekniska högskolas årliga evenemang Her Tech Future, dit tjejer från gymnasieskolor i Skåne bjuds in för att få en inblick i hur det är att studera på en teknisk högskola.

Framtiden ser onekligen ljus ut för de som väljer en teknisk utbildning. Enligt en rapport från 2020 från IT&Telekomföretagen kommer kompetensbristen inom den digitala sektorn att landa på omkring 70 000 personer 2024. Framför allt väntas det behövas programmerare, specialister inom AI, data science och spelutveckling.

– Från ett samhällsperspektiv ser man att det ofta blir brist på arbetskraft i yrken som är könsobalanserade. Det blir svårt att rekrytera tillräckligt många personer om man bara rekryterar från det ena könet, säger Una Tellhed.

Men att teknikbranschen skriker efter kompetent arbetskraft är inte det som främst lockar Una Tellhed till att studera varför så få tjejer väljer teknisk inriktning vid högre studier.

– Personligen är jag främst intresserad av hur stereotyperna påverkar oss till att inte se vår verkliga förmåga och vad som passar oss som individer, säger hon. ■

UNA TELLHED docent vid institutionen för psykologi vid Lunds universitet

Rätt insatser ska fylla

GLUGGARNNA I BARNNS TANDHÄLSA

Tandhälsan har försämrats de senaste åren. Särskilt märks det bland barn i socioekonomiskt utsatta områden. Vilka insatser är mest kostnads-effektiva för att vända trenden? Det ska Thomas Davidson och hans forskarkollegor ta reda på.

TEXT Anders Nilsson

Psst! Fluortanten gör comeback!

Förr var tänderna en tydlig klassmarkör. Under lång tid blev svenskarnas tandhälsa både bättre och mer jämlik, men sedan några år är den positiva utveckling bruten. I dag ökar skillnaderna i tandhälsa. Det märks bland annat genom en ökning av karies hos barn i socioekonomiskt svagare områden.

Thomas Davidson är hälsoekonom vid Linköpings universitet och forskar om hur tandhälsan kan bli mer jämlik. I ett pågående projekt studerar han hur kostnads-effektiva olika kariesförebyggande åtgärder är.

med hög risk för karies. En rad åtgärder har studerats, bland annat tilläggsbehandlingar med fluor, fissurförsegling (att tuggytorna förseglas med plast) samt olika kliniska rutiner angående patient-information och tätare kontroller.

– Vår genomgång publicerades i början av 2021. Den visar att det finns bra stöd för att många av de här åtgärderna är kostnads-effektiva för barn med hög karies-risk, säger Thomas Davidson. Det gäller inte minst fluorbehandlingar av olika slag, som fluorlackning. Även sockerskatt tycks kunna vara effektiv.

göra det har de först behövt uppfinna sitt verktyg: en matematisk modell för beräkning av kostnads-effektivitet. Det är mycket arbete med att skapa en bra modell, och nu när den är klar är den en resurs som kan användas både i det aktuella projektet och av andra hälsoekonomiska forskare.

– **Det första vi kommer** att använda den till är att analysera resultat från ett kariesförebyggande program för alla skolbarn i Västra Götalands-regionen, berättar Thomas Davidson. Det kommer att ge oss värdefull kunskap om effektiviteten när man

sårbar grupp. Det kan ske snabba försämringar i tandhälsan när man blir gammal, så det är verkligen en brist att det saknas hälsoekonomisk forskning om detta.

Syftet med hälsoekonomiska

analyser är att få ut mer nytta av de miljarder som samhället lägger på hälso- och sjukvård. I resten av vården har sådana analyser under de senaste decennierna blivit vanliga och i många fall obligatoriska, men tandvården har inte hängt med i den utvecklingen, konstaterar Thomas Davidson. Den är delvis en egen värld, med annan tillsynsmyndighet, annan finansieringsmodell och andra kommersiella aktörer.

– Tandvården är inte så präglad av vad som händer inom läkemedelsutveckling, det är nog en skillnad som haft betydelse, säger han. Alla nya läkemedel ska numera vara bevisat kostnadseffektiva, vilket jag tror har bidragit en hel del till att föra in hälsoekonomiskt tänkande i den vanliga vården.

Men nu tycks en förändring

vara på gång. Thomas Davidson är inte den enda hälsoekonom som noterat bristen och som jobbar på att åtgärda den.

– I vår genomgång av den vetenskapliga litteraturen på området hittade vi fler studier än vi väntat oss, och en stor andel av dem är gjorda rätt nyligen, i länder som Tyskland, Storbritannien och Nederländerna. Det händer mycket, men det är också mycket kvar att göra.

En statlig utredning som just ska gå i mål, "Ett tandvårdssystem för jämlik tandhälsa", understryker också ämnets aktualitet. Dess slutbetänkande kommer att presenteras

Fluortantens dag firas 1 september

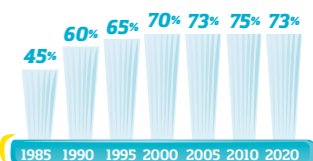
En tidig form av kariesprevention som etsat sig fast i det kollektiva minnet är fluortanten, som såg till att svenska skolbarn regelbundet sköljde tänderna med fluorlösning. Från 1960-talet till in på 1990-talet bidrog hon till tandhälsans positiva utveckling. Under 2000-talet har fluortanten, som nu också kan vara en fluorman, på sina håll gjort comeback.

Källa: Folk tandvården Stockholm.

Andel kariesfria 6-åringar i Sverige

Kring 2010 var Sverige nära att nå Världshälsorganisationen WHO:s mål om att 80 procent av alla sexåringar ska vara kariesfria. Sedan dess har avståndet ökat.

Källa: Socialstyrelsen och Caroline Blomma, Linköpings universitet.

under denna artikels pressläggning. Thomas Davidson är en av de forskare som utredningen haft kontakt med, och han ser fram emot att ta del av dess slutsatser.

Vad tänker han själv om vilka förändringar som är nödvändiga i tandvården?

– Svensk tandvård, särskilt barntandvård, har ofta varit rätt ambitiös men väldigt inriktad på

samma prevention för alla. Det passar rätt dåligt. Jag tror att det vore bra med betydligt mer individuell anpassning och riktade kariespreventiva åtgärder i framtiden. Det ger mycket mer än att till exempel kalla alla barn en gång om året oavsett tidigare problem. En sådan utveckling är på gång, men jag tror att den har kommit olika långt i olika regioner. ■

Svensk tandvård, särskilt barntandvård, har ofta varit rätt ambitiös men väldigt inriktad på samma prevention för alla.

THOMAS DAVIDSON

”

– **Tandvården i Sverige kostar** i storleksordningen 30 miljarder kronor per år, där knappt halva summan bekostas av det offentliga, säger han. Det är viktigt att de medlen används så bra som möjligt, men i dag saknar vi kunskap om vad som ger mest tandhälsa för pengarna.

Som en första del av projektet har Thomas Davidson och hans kollegor inventerat vilken forskning som hittills gjorts om kostnads-effektivitet i kariesprevention. Genomgången visar att forskningen framför allt har fokuserat på barn

Men undersökningen avslöjar också stora kunskapsluckor. Det saknas bredare studier om barn på befolkningsnivå, samt i ännu högre grad om vuxna och äldre.

– Forskningen om barn med hög risk är viktig, men säger tyvärr inte så mycket om effektivitet på befolkningsnivå, förklarar Thomas Davidson. Riktade åtgärder har alltid högre kostnadseffektivitet än prevention för alla. Men vi vet inte hur mycket det skiljer.

Nu går han och hans kollegor vidare med egna studier för att fylla i kunskapsluckorna. För att kunna

behandlar hela årskullar. Vi ska just ge oss i kast med det arbetet och räknar med att ha resultat klara för publicering i slutet av året.

På sikt hoppas han även kunna ta itu med frågan om kariesprevention hos äldre.

– Vi vet att det är en

THOMAS DAVIDSON
universitetslektor
och hälsoekonom vid
Linköpings universitet

VÄGEN TILLBAKA

Vad får återfallen i brott att minska?

De senaste åren har återfallen i brott minskat kraftigt. Lena Roxell, forskare vid Stockholms universitet, ska ta reda på om det är Kriminalvårdens förtjänst.

TEXT Johan Frisk

”

Det som är intressant är om fängelsetiden skulle kunna ses som en vändpunkt, om man kan se att de här åtgärderna kan leda till att man inte begår brott. LENA ROXELL

Nothing works. Det blev den mediala domen över den amerikanska kriminalvårdens förmåga att förhindra återfall i brott. Detta efter att kriminologen Robert Martinson hade publicerat en artikel med rubriken "What works?"

Det här var i mitten av 1970-talet och nothing works användes länge som ett tacksamt slagord av de som inte trodde att intagna kunde behandlas. Martinson gjorde ett par år senare en ny analys, med något mer positiva resultat, och annan forskning indikerade att åtminstone något verkade fungera: "something works".

Det leder tillbaka till Martinsons ursprungliga fråga: Vad fungerar?

Frågan blir särskilt intressant mot bakgrund av de senaste decenniernas utveckling i Sverige, då återfallen efter fängelsestraff har minskat. År 2000 återföll 40 procent av de personer som avslutat ett straff på anstalt eller påbörjat ett straff i frivård. Andelen återfall hade 13 år senare minskat till 30 procent.

För fyra år sedan gjorde Kriminalvården ett försök att ta reda på vad den här nedgången kunde bero på. Frågan som ställdes var: Kunde klientpopulationens sammansättning förklara den nedåtgående trenden?

Det som undersöktes var de så kallade statistiska faktorerna, som tidigare brottslighet, ålder och kön. Unga återfaller till exempel oftare i brott, så ju fler äldre desto färre återfall. Resultatet visade att de här faktorerna kunde förklara en del av nedgången, men inte allt. Framför allt inte under den senare perioden.

Nu ska Lena Roxell, forskare vid Stockholms universitet, ta vid där Kriminalvårdens rapport slutade.

I ett pågående forskningsprojekt undersöker hon 23 000 individer som skrivits ut 2012–2015.

– Upprinnelsen var att både Brå och Kriminalvården har gjort återfallsstudier och konstaterat att återfallen har minskat under 2000-talet. De kom fram till vissa saker som att andelen intagna som var äldre hade ökat, och att det var färre som hade en strafftid mellan två och sex månader som är en strafftid som är förknippad med höga återfall. Sedan hade sexualbrott ökat och där ser man inte så många återfall.

Förutom statistiska faktorer finns de som kallas dynamiska, som värderingar, missbruk, låg utbildning. Allt är sådant som skulle kunna påverkas under vistelsen på anstalt.

– Jag vill se om det är något som Kriminalvården ägnar sig åt som har gjort att återfallen har minskat, säger Lena Roxell.

Att Lena Roxell har valt startåret 2012 beror på att det var då Kriminalvården på ett bättre sätt började sammanställa vad klienterna hade gjort under anstaltsvistelsen.

Tillgången till jobb och bostad är två viktiga faktorer som minskar risken för återfall i brott.

– Jag tänker att om man får träning, allt från en platsattarutbildning till att lära sig montera saker, eller om man får en utbildning, så har det en betydelse för möjligheten att bryta ett mönster när man kommer ut, säger Lena Roxell.

En annan faktor som påverkar risken att återfalla i brott är missbruk. Den som är kvar i sitt missbruk när hen lämnar anstalten löper ökad risk att återfalla i brott. Lena Roxell får information från Kriminalvården om vilka som har genomgått de olika behandlingsprogram som finns. Hur väl de har genomfört programmen vet hon dock inte.

– Jag vet däremot om de har hoppat av, de som hoppar av har ofta en mycket högre risk för återfall än de som fullföljer, säger Lena Roxell.

Kriminalvården har även program för att förhindra andra typer av beteenden, som våldsbrott och sexualbrott. För tio år sedan tog Kriminalvården bort ett behandlingsprogram mot våld, ART (Aggression Replacement Training). Programmet hade använts i tio år och var sedan fem år tillbaka ackrediterat, men i en utvärdering visade det sig att bland dem som påbörjat programmet ökade risken för återfall med 31 procent.

– Kriminalvården har utvecklat sina program under senare tid, de har gjort egna utvärderingar av programmen så de vet bättre i dag vilka som inte fungerar, säger Lena Roxell.

Eftersom det finns behandlingsprogram inriktade på olika typer av brott är det intressant att se om de som återfaller gör det i "sin" typ av brottslighet.

– Jag har data om de här individerna sedan 1973 så jag kan gå långt tillbaka i tiden för att göra brottsprofiler, säger Lena Roxell.

Att någon bryter sin brottsliga bana brukar inom kriminologin kallas för en vändpunkt.

– Det finns en hel del forskning om brottskarriärer och vad som får personer att sluta begå brott. Då brukar man prata om vändpunkter, när man börjar omvärdera det här livet. Det kan vara att man får ett arbete efter vistelsen, att man känner att det inte är värt att hålla på, eller att man får en anknytning till ett annat slags liv, säger Lena Roxell.

Men att beskriva det som en enskild punkt där allt vänder vore att förenkla vad som sker. Det handlar snarare om en process där flera faktorer samverkar över tid för att övertyga personen om att lämna det kriminella livet.

– Det som är intressant är om fängelsetiden skulle kunna ses som en vändpunkt, om man kan se att de här åtgärderna kan leda till att man inte begår brott. Det blir hypotetiskt, för att veta säkert behöver man nästan intervjua personer och fråga om den här utbildningen var viktig eller om det var något annat som avgjorde. Men man kan göra antaganden, det kan tänkas att det här har haft betydelse, speciellt om man ser att de som inte går programmen återfaller.

Några intervjuer ska inte genomföras i den här delen av projektet, men Lena Roxell ser det som något att gå vidare med beroende på vad resultaten visar.

Insamlingen av data pågick fram till slutet av förra året och några resultat finns inte än. Någon gång i slutet av 2022 hoppas hon kunna vara färdig.

– Resultaten ska publiceras i vetenskapliga artiklar, det kan bli flera beroende på resultatet, säger Lena Roxell. ■

LENA ROXELL forskare vid Stockholms universitet

Återfallen minskar

Sedan 2000-talets början har återfallen minskat med cirka 10 procentenheter. Av dem som frigavs från anstalt eller påbörjade ett straff i frivård 1999 kom 42 procent tillbaka till Kriminalvården inom tre år. Motsvarande siffra för 2016 var 30 procent.

Faktorer som påverkar återfallsrisken

Kön

Det är vanligare att män återfaller i brott än att kvinnor gör det. Av dem som frigavs eller påbörjade straff i frivård 2016 återföll 23 procent av kvinnorna och 31 procent av männen.

Tidigare straff

Tidigare ostraffade klienter har en lägre risk för återfall - bland dem återfaller mindre än en femtedel i brott. Av dem som tidigare har avtjänat ett straff återfaller cirka 41 procent. Risken för återfall ökar med antalet avtjänade straff.

Ålder

Lägst andel återfall är det bland klienter över 50 år. Bland dem återfaller cirka 19 procent inom tre år. Bland klienter under 50 år återfaller cirka 30 procent.

Brottstyp

De högsta andelarna med återfall återfinns inom trafikbrott (55 procent), rån (47 procent), tillgreppsbrott (47 procent) och narkotikabrott/smuggling (39 procent).

Lägst andel återfall var det för sexualbrottsdömda där två procent återföll till samma huvudbrott och nio procent till annat huvudbrott.

Strafftid

Längre strafftider ger lägre risk för återfall. Av dem som avtjänat ett straff på upp till två månader återfaller cirka 40 procent i brott. Av dem som avslutat ett längre straff från två år och uppåt återföll 25 procent i brott.

Källa Kriminalvård och statistik 2019, Kriminalvården.

OJÄMLIK HJÄRTVÅRD

Kan socioekonomisk status påverka din överlevnad?

Sverige rankas som ett av de mest jämlika länderna i världen. Men i sjukvården finns påtagliga skillnader i vilken vård och behandling som ges till olika patientgrupper. Hur skillnaderna ser ut inom hjärtsjukvården håller ett forskningsprojekt vid Linnéuniversitetet på att undersöka. TEXT Krister Zeidler ILLUSTRATION Camilla Andersson

Svensk hälso- och sjukvårdslag är tydlig: vård på lika villkor för hela befolkningen. Ändå finns i dag stora skillnader i vården. Till de faktorer som påverkar vilken vård man får hör bland annat var i landet man bor, vilket kön man har, om man är född i Sverige samt vilken utbildning och inkomst man har. Flera statliga utredningar har kommit med förslag för att göra vården mer tillgänglig och jämlik, och *Kommissionen för jämlik hälsa* gjorde bland annat bedömningen att vårdmötet är grundläggande för att skapa förutsättningar för jämlika insatser och resultat.

- **Det som är viktigt** är att patienten själv kan påverka sin vård och då behöver man stärka patientens förmåga att kunna ta ställning till olika behandlingsalternativ och veta vilka behandlingar som finns, säger Jens Agerström, professor i psykologi vid Linnéuniversitetet.

Han har genomfört en registerstudie med drygt 24 000 sjukhuspatienter som drabbats av akut hjärtstopp, inom ett forskningsprojekt finansierat av Forte.

Forskarna har undersökt om det finns skillnader i vårdinsatser och dödlighet beroende på patienternas socioekonomiska status. Liknande studier som gjorts tidigare har huvudsakligen varit inriktade på personer som drabbats av hjärtstopp utanför sjukhusmiljön.

- Det har visat sig att det finns socioekonomiska skillnader i hur man överlever hjärtstopp utanför sjukhus. Det är en ganska okontrollerad situation om man jämför med hjärtstopp på sjukhus. De som griper in är vanligtvis inte vårdpersonal utan personer i omgivningen.

De med hög socioekonomisk status får oftare hjärtstopp i en mer gynnsam miljö än de med lägre utbildningsnivå och inkomst. Det kan till exempel röra sig om anställda på kontor där det både finns hjärtstartare och kollegor som utbildats i hjärt-lungräddning. Det kan också ta längre tid för ambulans att ta sig till platser där de med låg socioekonomisk status befinner sig när de drabbas av hjärtstopp.

- Tanken var att berika forskningen på det här området med att ta in det på sjukhus. Vi vet ju att i de allra flesta fall är det vårdpersonal som behandlar. Du är också redan på plats för att bli återupplivad och få vård, säger Jens Agerström.

Men trots att patienterna redan befann sig på sjukhus och då borde få en likvärdig vård har forskarna upptäckt skillnader i bland annat överlevnad och vårdinsatser.

- Vad vi funnit är att personer med högre socioekonomisk status får hjärt-lungräddning snabbare i samband med att de drabbas av hjärtstopp på sjukhus. Efter 30 dagar har de här personerna också större sannolikhet att vara vid liv.

I analyserna justerade forskarna för en mängd andra påverkande faktorer, som ålder, kön, etnicitet, diverse medicinska bakgrundsfaktorer samt det sjukhus där hjärtstoppet inträffade. Ändå kvarstod skillnaderna.

- Och redan innan hjärtstoppet inträffar, när man ligger inlagd på sjukhus, är man mer prioriterad i den bemärkelsen att man oftare får sin hjärtrytm övervakad med EKG om man har hög socioekonomisk status, säger Jens Agerström.

Men det är viktigt att inte överdriva de här skillnaderna, anser han. Studien omfattar drygt 24 000 personer och i de allra flesta fall gör vårdpersonalen ingen skillnad på om man har hög eller låg socioekonomisk status.

- Men det finns ändå skillnader. Eftersom det då handlar om människoliv så är det ändå viktigt att förstå sig på vad skillnaderna består i och vad man skulle kunna göra för att minska skillnaderna eller få bort dem helt och hållet.

I slutbetänkandet från *Kommissionen för jämlik hälsa* konstateras det att det finns skillnader i vårdens insatser och resultat mellan olika socioekonomiska grupper. Bland annat finns det för olika utbildningsgrupper skillnader i överlevnad efter vård vid behandling av till exempel hjärt- och kärlsjukdom, de flesta cancersjukdomar och KOL, visar en rapport från Socialstyrelsen.

”
LÅGUTBILDADE STÄLLER
GENERELLT SETT INTE
LIKA HÖGA KRAV SOM
HÖGUTBILDADE.

JENS AGERSTRÖM

– Lågutbildade ställer generellt sett inte lika höga krav som högutbildade. Vi såg i vår forskning att det var väldigt tydligt att de personer som har högre socioekonomisk status fick mer förebyggande åtgärder, säger Jens Agerström.

Även kön, etnisk bakgrund och ålder pekas ut som grund för diskriminering. Enligt en rapport från Socialstyrelsen får män oftare än kvinnor högspecialiserade behandlingar vid hjärt- och kärlsjukdom, till exempel hjärtdefibrillator inopererad vid ökad risk för hjärtstopp och pacemaker vid svår hjärtsvikt.

”

HAR MAN DESSUTOM ONT OM TID OCH DET ÄR STRESSFYLLDA BESLUT DÄR MAN HAR LITE TID ATT TÄNKA DÅ KAN STEREOTYPER HA EN ÄNNU STÖRRE PÅVERKAN. JENS AGERSTRÖM

Åldersdiskrimineringen i vården tar sig uttryck i att äldre sällan ingår i kliniska studier, vilket kan leda till att de får fel behandling. Även läkemedelsförskrivning pekas ut som ett problem. När det gäller etnicitet lyfter man ofta fram bristande kommunikation som en orsak till diskriminering inom vården.

Forskning har visat att fördomsfulla attityder och stereotypa föreställningar kan kopplas till diskriminering på arbetsmarknaden. Det finns därför anledning att tro att fördomar även kan bidra till diskriminering inom vården. Men diskrimineringen behöver inte vara medveten, utan kan bero på normer om vad som betraktas som normalt.

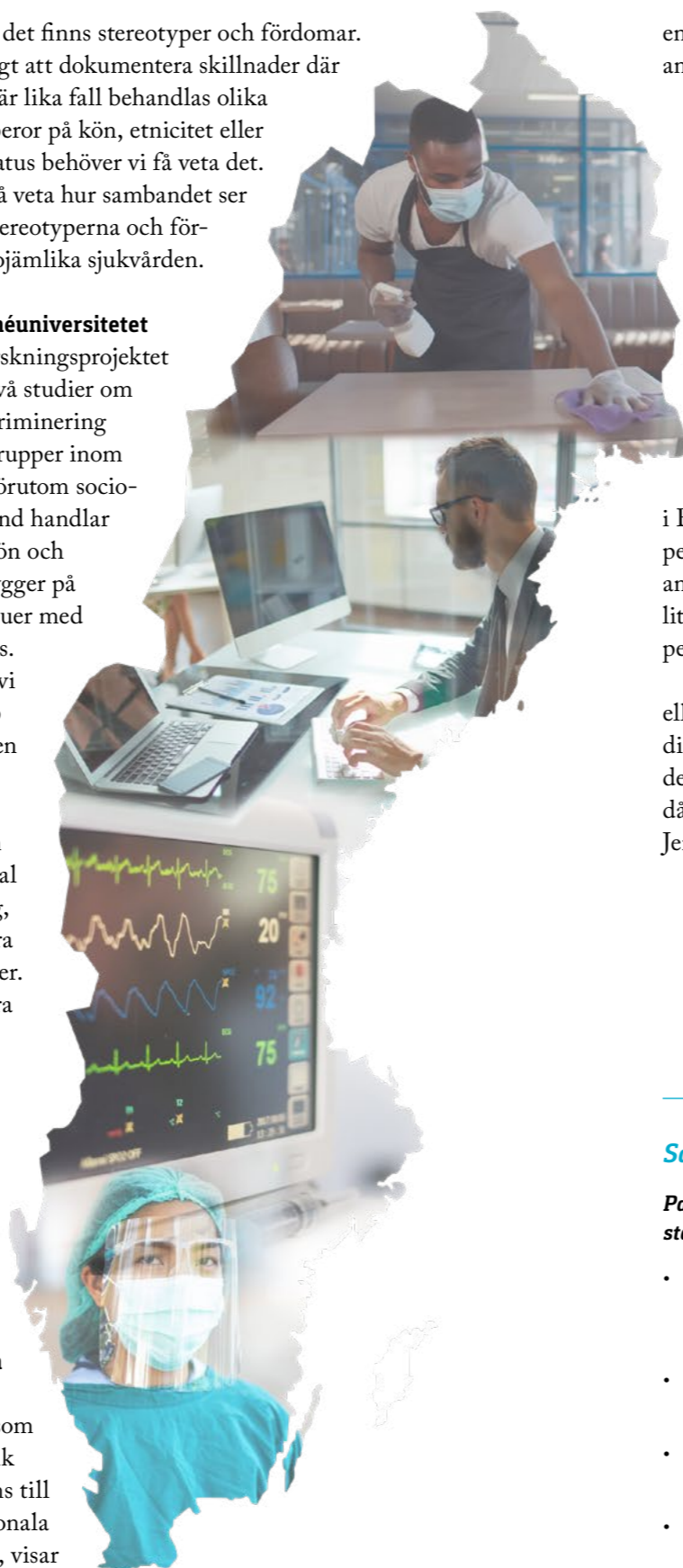
– Jag tror inte att det nödvändigtvis rör sig om illasinnade attityder och att man medvetet vet vad man gör. Det kan handla om att man är lite snabbare med att behandla vissa typer av patienter än andra, till exempel när det gäller att ge hjärt-lungräddning. Och att man inte riktigt reflekterar över att man skulle bete sig annorlunda för att patienten har en viss bakgrund, säger Jens Agerström och fortsätter:

– Men vi vet att det finns stereotyper och fördomar. Därför är det viktigt att dokumentera skillnader där det förekommer, när lika fall behandlas olika i vården. Om det beror på kön, etnicitet eller socioekonomisk status behöver vi få veta det. Vi behöver också få veta hur sambandet ser ut mellan de här stereotyperna och fördomarna och den ojämlika sjukvården.

Forskarna vid Linnéuniversitetet ska nu fortsätta forskningsprojektet med bland annat två studier om fördomar och diskriminering mot olika patientgrupper inom hjärtsjukvården. Förutom socioekonomisk bakgrund handlar det om etnicitet, kön och ålder. Studierna bygger på enkäter och intervjuer med personal på sjukhus.

– Tanken är att vi ska sprida kunskap om de här resultaten när de är klara. Det är många organisationer som utbildar sin personal i mångfaldsträning, där man får fundera över sina stereotyper. Det vore väldigt bra att införa det här i sjukvården också. Det är viktigt att bli medveten om hur man tänker kring olika patientgrupper, säger Jens Agerström.

Men det finns även andra faktorer än grupptillhörighet som kan leda till ojämlik vård. I Sverige finns till exempel stora regionala skillnader i vården, visar

en ny rapport från EU och OECD. Det gäller bland annat väntetiderna i vården.

I Stockholmsregionen kan merparten av invånarna träffa en specialist och få behandling inom 90 dagar efter specialistbedömning, medan 30 procent av befolkningen i Norrland var tvungna att vänta längre än 90 dagar för att få tillgång till samma tjänster. Decentraliseringen av det svenska hälso- och sjukvårdssystemet med 21 regioner bidrar till regionala skillnader både när det gäller tillgång till vård och vårdresultat.

Ytterligare en faktor som bidrar till att göra vården mer ojämlik är bristande resurser i sjukvården. Trots att Sverige ligger över genomsnittet i EU när det gäller antalet läkare och sjuksköterskor per invånare tillhör vi bottenskiktet när det gäller antalet patientbesök per läkare. Att läkarna har för lite tid för patienterna och att det saknas kontinuitet pekas också ut som riskfaktorer för ojämlik vård.

– Ju mer brist det är på resurser, sjukhusplatser eller annat, desto större kan risken vara att man diskriminerar. Har man dessutom ont om tid och det är stressfyllda beslut där man har lite tid att tänka då kan stereotyper ha en ännu större påverkan, säger Jens Agerström.

Han menar att det är viktigt med en jämlik vård för folkhälsan och för att inte förtroendet för sjukvården ska urholkas. Det är inte minst tydligt nu under coronapandemin där det saknats tillräckligt med information och stöd för socioekonomiskt svaga grupper i utsatta områden.

– Det är viktigt att forska om det här efter coronan, hur man behandlat coronapatienter på sjukhus utifrån olika bakgrundsfaktorer. Men man har också sett skillnader i trångboddhet som har med etnisk och socioekonomisk bakgrund att göra som gett olika förutsättningar för att bli smittad, säger Jens Agerström.

JENS AGERSTRÖM
professor i psykologi vid
Linnéuniversitetet

Så stora är ojämlikheterna

Patienter med högre socioekonomisk status (utbildning/inkomst)

- får mer förebyggande behandlingsåtgärder (i form av EKG-övervakning) innan hjärtstoppet inträffar
- får snabbare behandling när hjärtstoppet inträffar (HLR)
- har större sannolikhet att överleva själva hjärtstoppet
- har större sannolikhet att vara vid liv 30 dagar efter hjärtstoppet.

Antal patienter av cirka 1 000 som är vid liv 30 dagar efter hjärtstoppet

320

patienter med **hög** socioekonomisk status

280

patienter med **låg** socioekonomisk status

Om studiematerialet

Forskarna analyserade 24 217 plötsliga hjärtstoppfall som inträffat på svenska sjukhus mellan 2005 och 2018.

Forskarna fick även tillgång till socioekonomiska data om patienterna och använde högsta utbildningsnivå och årsinkomst som indikatorer för socioekonomisk status.

Källa Jens Agerström

"DU KAN INTE HINDRA
FÅGLARNA FRÅN ATT
FLYGA
MEN DU
KAN HINDRA
DEM FRÅN ATT
BYGGA BO.."

I NÖD OCH LUST?

Kristna frikyrkor och hbtq

En del hbtq-personer upplever stigmatisering och skam i sin frikyrka. Andra talar om en kärleksfull gemenskap där de får stöd att vara sig själva. Forskaren Charlotta Carlström har studerat hbtq-personers egna upplevelser av att vara hbtq i en frikyrklig miljö. TEXT Eva Annell ILLUSTRATION Ella Jax

För drygt tio år sedan fattade Svenska kyrkan beslut om att vara en mer inkluderande kyrka för hbtq-personer, i samband med att samkönade par fick rätt att gifta sig där. Men majoriteten av de kristna frikyrkorna tog avstånd från Svenska kyrkans beslut. Forskaren Charlotta Carlström har följt utvecklingen sedan dess.

– Hbtq-frågor är fortfarande laddade inom frikyrkorna och åsiktsskillnaderna är stora. Det är till exempel bara en av frikyrkorna, Equeniakyrkan, som viger samkönade par i dag, säger Charlotta Carlström, som är doktor i socialt arbete med inriktning sexologi och sexualitetstudier vid Södertörns högskola.

Hon har reagerat på att det sällan är hbtq-personer själva som hörs i frikyrkornas debatt om hbtq-frågor. I sitt forskningsprojekt *Hbtq, sexualitet och kristen frikyrklighet* har hon därför djupintervjuat 29 hbtq-

personer som är eller har varit medlemmar i frikyrkliga församlingar om deras upplevelser. De har sinsemellan väldigt olika erfarenheter, och en del är kluvna. Mycket har varit bra, annat dåligt.

– Inom frikyrkor finns en stark och genuin gemenskap kring den kristna tron, en gemenskap som går över åldersgränser, köngränser och etnicitetsgränser. De som haft en hbtq-bejakande församling har upplevt den som ett stort stöd. De har alltid haft någon som brytt sig om dem och stöttat dem när de stött på motgångar i samhället på grund av sin läggning, säger Charlotta Carlström.

Yngre hbtq-personer verkar ha haft det lättare i sin frikyrka än äldre, vilket tyder på att åtminstone vissa frikyrkor förändrats med tiden. De stora skillnaderna

i upplevelser handlar dock om vilken frikyrka man tillhört. Inställningen till hbtq-personer skiljer sig nämligen rejält mellan frikyrkor.

– Den mest hbtq-bejakande frikyrkan i min studie är som sagt Equmeniakyrkan, och där finns hbtq-personer i ledande positioner som församlingsmedlemmarna kan identifiera sig med. I andra änden finns förmodligen Pingströrelsen, som är den frikyrka som intervju-personerna nämner som den mest konservativa, säger Charlotta Carlström.

” Pastorer har sagt att homosexualitet går att bota och att homosexuella handlingar är syndiga och för människor bort från Gud.

CHARLOTTA CARLSTRÖM

Konservativa frikyrkor är sådana som betonar traditionella kristna värderingar och tolkar Bibeln bokstavligt. Sex får bara ske mellan en man och en kvinna och bara inom äktenskapet. Homosexuella handlingar är fel.

– Ofta är konservativa frikyrkor karismatiska, med starka och sinnliga gudstjänster, mycket lovsång och intimitet. Det händer att hbtq-personer väljer att stanna kvar för att fördelarna ändå överväger. En intervju-person ville inte byta till Equmeniakyrkan eftersom ”deras gudstjänster är så tråkiga”.

Förutom Equmeniakyrkan och Pingströrelsen finns också Alliansmissionen, Evangeliska Frikyrkan, Frälsningsarmén och Vineyardrörelsen representerade i studien och tillsammans har de cirka 300 000 medlemmar.

CHARLOTTA CARLSTRÖM
doktor i socialt arbete vid
Södertörns högskola

Charlotta Carlström berättar att samtliga av de 29 intervjuade någon gång upplevt stigmatisering, utanförskap och skam i sin frikyrka. En del har varit särskilt utsatta.

– De har fått höra att de är besatta av onda andar, demoner eller djävulen. Pastorer har sagt att homosexualitet går att bota och att homosexuella

handlingar är syndiga och för människor bort från Gud.

Så sent som 2015 publicerades en debattartikel i tidningen Dagen där 22 pingstpastorer skrev att homosexuella inte kommer till himlen.

– Pastorer är starka ledarfigurer inom frikyrkorna och sådana uttalanden gör enormt stor skada. En del av dem jag intervjuat bär på djupa trauman som de behövt bearbeta i terapi och några berättar om självmordsförsök, säger Charlotta Carlström.

Priset för att komma ut som frikyrklig

hbtq-person kan vara högt i flera avseenden. Majoriteten av de intervjuade hade lämnat sin församling, antingen på eget initiativ, eller för att de blivit uteslutna,

och några har i dag inte kontakt med vare sig föräldrar eller vänner.

Andra fick inte längre ha uppdrag i församlingen, till exempel sitta i församlingsstyrelsen eller leda köror och scoutgrupper.

– Av det intervju-personerna berättat har jag förstått att det är relativt vanligt att hbtq-personer inte får ha uppdrag i vissa frikyrkor. Frågan blir brännande när det handlar om att tillsätta tjänster som till exempel pastor, där frikyrkan är arbetsgivare. Enligt diskrimineringslagstiftningen får en sökande inte nekas på grund av sin sexuella läggning, säger Charlotta Carlström.

För andra intervjuade var exkluderandet mer subtilt, som att ingen i församlingen gratulerade en när man gift sig med någon av samma kön.

– Att församlingen lägger locket på och låtsas som ingenting är också svårt. Då finns ingenting att bemöta, man vet inte vad de andra i församlingen tänker.

Charlotta Carlström upplever att de transpersoner hon intervjuat haft en särskilt utsatt situation. En flyttade utomlands i samband med sin könsbekräftande behandling för att slippa påtryckningar.

– Enligt den kristna läran har Gud skapat människan till sin avbild varför det anses fel att vilja förändra den. Även här spelar det förstås roll om man tolkar Bibeln bokstavligt eller i en modern kontext.

De hbtq-personer i studien som lämnat sina församlingar har med tiden valt olika vägar. En del har gått med i en annan församling, andra söker efter en ny gemenskap, medan några få helt har lämnat tron.

Nästan alla de intervjuade hbtq-personerna har behövt bearbeta hur deras sexuella läggning och/eller könsidentitet går ihop med deras kristna tro. Vissa har inte kommit ut förrän i 40- eller 50-årsåldern.

– De har vuxit upp med att det inte är förenligt att vara kristen och hbtq-person, och har behövt hitta nya sätt att se på sig själva, sin identitet, sexualitet och tro.

De har även behövt processa hur de ska förhålla sig till församlingens inställning och de normer som råder där, till exempel när det gäller hur en god kristen bör uppföra sig.

Intervju-personerna berättar också om den personliga relationen till Gud. Flera upplever att Gud sagt något helt annat än församlingen.

– Många säger att Gud varit väldigt stöttande, att Gud fått dem att känna att de får vara som de är. Då har de valt att lyssna på Gud och inte på församlingen. ■

i Vad är hbtq?

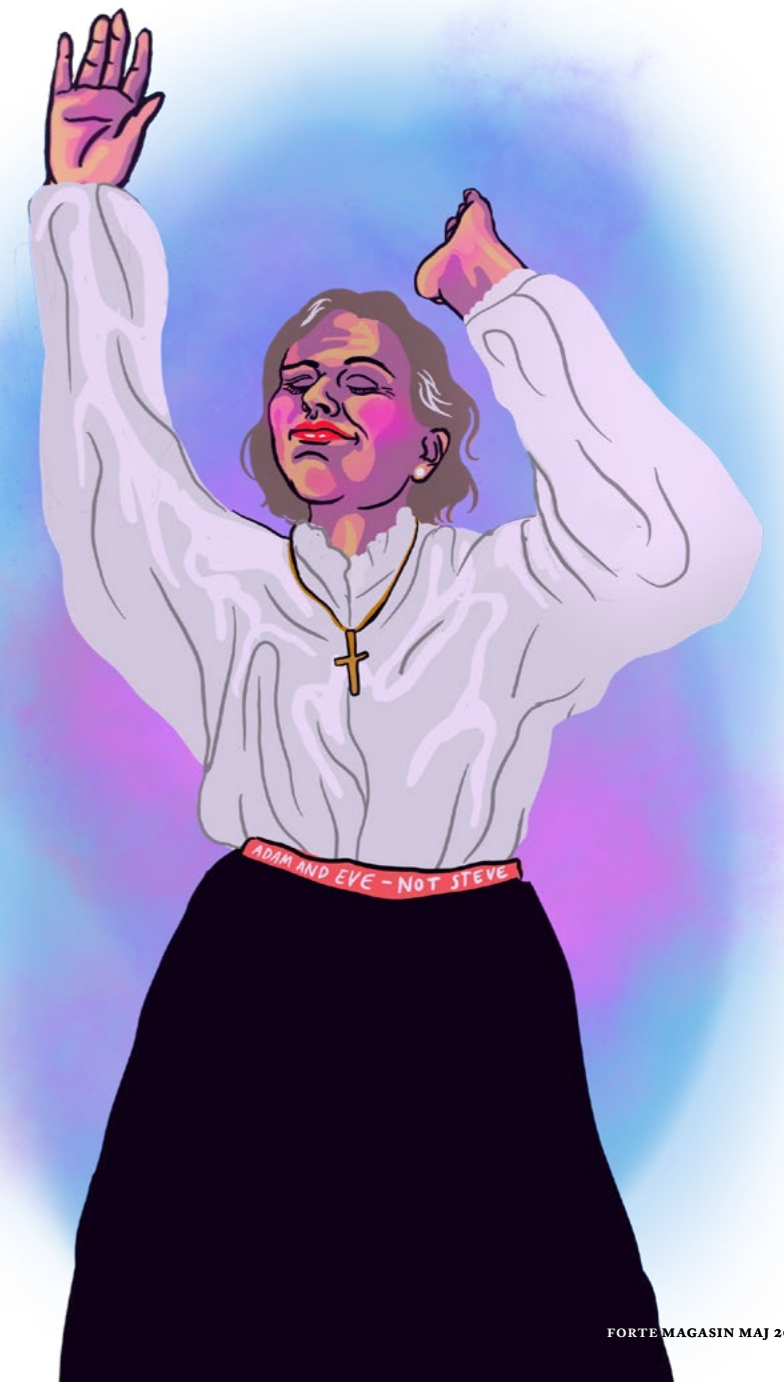
Hbtq står för homosexuella, bisexuella, transpersoner och queera personer. Att vara hbtq innebär att ha en könsidentitet, sexualitet eller relation som går bortom hetero- och cisnormen.

Frikyrkorörelsen

En frikyrka är ett kristet trossamfund som baseras på frivillig anslutning till församlingen. Termen används som motsats till statskyrka, folkkyrka eller Svenska kyrkan.

I Sveriges kristna råd ingår sex frikyrkor som medlemmar: *Evangeliska frikyrkan, Equmeniakyrkan, Frälsningsarmén, Svenska alliansmissionen, Vineyard Norden samt Pingst - fria församlingar i samverkan.*

I Sverige finns även ett större antal frikyrkosamfund som inte är anslutna till Sveriges kristna råd.

SVÅRFÅNGAT UNGT ENGAGEMANG

Unga människor är lika engagerade i samhällsutvecklingen i dag som för trettio år sedan. Däremot är det svårt för forskarsamhället att fånga upp allt politiskt deltagande. Det visar en ny rapport som belyser kunskapsläget på området. TEXT Vera Häggblom

Sjukvård, skola och utbildning, migration och integration, klimatfrågan samt jämställdhet – i den ordningen – är de viktigaste samhällsfrågorna för unga i Sverige mellan 16-29 år. Det visar en attitydundersökning från Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällsfrågor (MUCF).

Intresset för politiska frågor råder det alltså ingen brist på. Däremot är inte de politiska partiernas ungdomsförbund förstahandsvalet för unga som vill engagera sig – endast fem procent av dagens unga är med i ett politiskt parti. Den vanligaste formen av politisk handling är istället att stödja åsikter på nätet, något som drygt hälften av alla unga gjorde 2018, enligt MUCF-rapporten *Ung idag 2021*. På andra plats kom medveten konsumtion, följt av att ge pengar till en organisation.

Att unga väljer att engagera sig på ett annat sätt än tidigare har skapat utmaningar för forskarsamhället. Det konstaterar Erik Amnå, professor emeritus i statskunskap vid Örebro universitet, som skrivit en kunskapsöversikt om ungas politiska engagemang på uppdrag av Forte.

– Den kanske viktigaste slutsatsen vi har kommit fram till är att ungas politiska deltagande inte riktigt låter sig fångas av nutida studier och forskning, säger han.

Det är inte så att det saknas forskning på området. Tillsammans med forskningsassistenten Anna Helander har Erik Amnå gått igenom över 300 studier kring ungas politiska deltagande, där forskningsartiklarna spänner över allt från medie- och kommunikationsvetenskap till statskunskap och psykologi.

Däremot finns det en stor oenighet bland forskarna kring hur politiskt deltagande ska definieras. Handlar

det till exempel om att vara aktiv i ett politiskt partis ungdomsförbund, att kämpa mot klimatförändringarna, eller att gilla ett inlägg på sociala medier?

De flesta av de senaste årens studier är kvantitativa, vilket innebär att svarsalternativen ofta består av stängda frågor som utgår från en mall kring vad politiskt deltagande eller icke-deltagande är. Detta har dock visat sig vara mindre effektivt för att fånga upp ungas politiska engagemang.

– Det är väldigt tydligt att vi inte ser allt det deltagande som sker, därför att det inte är så lätt fångat som det tidigare deltagandet var. Vi kan inte bara fråga ”Hur många föreningsmöten har du varit på den senaste månaden?” eller ”Hur många demonstrationer i din stad har du deltagit i?”. Det pågår också en vardaglig aktivitet i politiska diskussioner i skolan, i hemmen, bland kompisar och på internet, säger Erik Amnå.

Samtidigt understryker Anna Helander att det finns allt fler inom forskarsamhället som försöker att ta fram nya mätinstrument som bättre kan fånga upp mer nyanserade former av hur ungas politiska deltagande ser ut, där man kombinerar kvantitativa och kvalitativa metoder

ERIK AMNÅ professor emeritus i statskunskap vid Örebro universitet

ANNA HELANDER forskningsassistent

Foto: Örebro universitet

och tar hänsyn till ungas egna föreställningar kring politiskt engagemang.

En annan fråga som forskarteamet berör är hur pass positivt det faktiskt är att ungdomar engagerar sig politiskt. Enligt Erik Amná finns det en föreställning att allt politiskt deltagande är bra och att ju fler som deltar desto bättre.

– Det är en lite naiv föreställning, eftersom det också finns idéer som är väldigt fiendliga mot demokratin som också engagerar och får folk att mobilisera sig.

Dessutom efterlyser Erik Amná mer forskning som lyfter fram i vilket sammanhang beslutet att engagera sig politiskt har vuxit fram och vilka värden de unga strider för.

– Det vi ser nu från internationella mätningar är att det på många håll runtom i världen pågår en auktoritär utveckling som gröper ur och försvagar demokratin och det leder i sin tur till ett deltagande, i protest. Sedan mäter vi deltagandet och säger ”oj, vad bra att så många deltar”.

Ett av de mönster som har framträtt under arbetet med forskningsöversikten är också att unga som kommer från familjer med hög socioekonomisk status är mer engagerade politiskt än andra. Ett annat är att det saknas jämförande forskning mellan unga i städer och i glesbygden.

– På den svenska landsbygden är inte minst de ungas människans beteende understuderat, och därför fångar man inte helheten i det politiska engagemanget och inte heller de olika riktningar och källor som engagemanget har. Där finns, tycker jag, en kollektiv försyndelse från forskarvärlden, säger Erik Amná och kopplar detta till att många tycks ha blivit tagna på sängen av Sverigedemokraternas starka framväxt.

Andra kunskapsluckor som forskarna har identifierat är att det finns ett behov av fler tvärvetenskapliga studier, liksom långtidsstudier som följer samma ungdomar under de viktiga år som det politiska intresset och samhällsengagemanget formas.

Även om studien i sin helhet pekar på att mycket återstår att göra inom forskningen gällande ungas politiska deltagande menar Erik Amná att en sak trots allt är säker.

– Det finns ingenting som tyder på att samhällsengagemanget hos unga har minskat under de senaste decennierna. ■

”

Det finns ingenting som tyder på att samhällsengagemanget hos unga har minskat under de senaste decennierna. ERIK AMNÄ

Ungas representation och inflytande

16-25
ÅR

knappt
4 av 10 vill vara med och påverka i frågor som rör deras kommun

knappt
2 av 10 upplever att de har möjlighet att föra fram åsikter till beslutsfattare i kommunen

ungefär
6 av 10 uppger att de är intresserade av omvärlden och samhället

Andelen som är intresserade av politik, 4 av 10, har ökat över tid. Andelen som är intresserade av omvärlden är större bland utrikes födda unga jämfört med inrikes födda. Det är en större andel tjejer än killar som uppger att de är intresserade av samhällsfrågor.

Ungas deltagande i politiska aktiviteter har förändrats över tid

Bland annat har delaktigheten på nätet och genom medveten konsumtion ökat. Att stödja åsikter på nätet är den vanligaste formen för politisk handling bland unga. Samtidigt har deltagande i demonstrationer, att bära symboler och skriva på namninsamlingar minskat bland unga.

16-24
ÅR

Unga i åldern 16-24 år är medlemmar i politiska partier i samma utsträckning som vuxna

5% är medlemmar i ett politiskt parti

Unga är däremot underrepresenterade i nomineringar och val till förtroendeuppdrag på alla politiska nivåer. En något högre andel killar nomineras och väljs jämfört med tjejer.

Ungas valdeltagande har ökat i samtliga val

Unga i åldern 18-24 år röstar i högst utsträckning i riksdagsvalet, där 86 procent röstade 2018.

Coronapandemin har begränsat möjligheterna för unga att mötas, vilket förändrat förutsättningarna att bedriva påverkansarbete och demokratiska processer. Antalet arrangemang i ungdomsorganisationer har exempelvis minskat vilket påverkat möjligheten till dialog.

Källa Ung idag 2021. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF).

Ett år olikt alla andra

”Pappa brukar slå mamma men nu när vi är hemma hela tiden så slår pappa hela tiden.”

De orden från ett barn som sökt stöd hos Bris har följt med mig under året som gått.

Vissa typer av omvärldshändelser kan påverka en hel generation. Den samhällskris som vi fortfarande befinner oss mitt i är en sådan. 2020 var ett extraordinärt år där samhällen behövde ställa in och ställa om. Pandemin har försämrat barns livssituation globalt och även i Sverige har barns utsatthet ökat. Den förändrade vardagen har inneburit påfrestningar under lång tid, och fortfarande har krisen inget tydligt slutdatum.

Bris har det nationella stöddlinjenumret för barn, 116 111, och vår roll i såväl vardag som kris är att ge professionellt stöd till barn i deras livssituation. Varje år sammanställer vi en årsrapport utifrån vad barn sökt stöd kring samt aktuell forskning, med syfte att ge en bild av barns livssituation och rekommendationer inom områden där så behövs. Redan innan pandemin var psykisk ohälsa den vanligaste kontaktorsaken, följt av frågor kopplade till familjen och därefter våld. Under det första året med pandemin har dessa kontaktorsaker blivit än vanligare. Samtal till Bris om familjekonflikter, våld och ångest har eskalerat och vi konstaterar att 2020 inte liknar något annat år (vi hittills sett).

Under året har vi lärt oss att pandemin inte primärt drabbar barn genom egen sjuklighet. Däremot har barn på flera sätt påverkats av de samhällsförändringar som följt. För många barn har utsattheten i hemmet förstärkts och den psykiska hälsan försämrats. Det är tydligt att pandemin slår hårdast mot barn som redan innan krisen befann sig i en utsatt situation eller led av psykisk ohälsa.

Barns samtal om skolan är alltid vanliga till Bris. Under året som gått har samtal om skolan ökat ytterligare och den röda tråden har varit hur viktig skolan

är för barn, på flera plan. Internationell forskning visar att skolstängningar och lockdowns haft långtgående negativa effekter för barns hälsa. Att skolorna i Sverige i väsentligt högre utsträckning än i andra länder har varit öppna har sannolikt lett till mindre negativa effekter för såväl barns hälsa som kunskapsinläring. Men även i Sverige ser vi negativa effekter och det är angeläget att resurser sätts in för att ge stöd till barn för att klara skolan.

Vi vet att det finns ett stort behov av samtalsstöd för barn och här behövs insatser från många aktörer i samhället. Från Bris sida har vi sedan den 15 mars öppnat upp vår stöddlinje 116 111 och vår chatt dygnet runt. Det är viktigt att beslutsfattare redan nu agerar utifrån den kunskap som finns om hur barn påverkas av pandemin. Men det är också angeläget att studera och öka kunskapen om hur barns utsatthet, skolgång och mående påverkas av pandemin.

Det är vårt ansvar som vuxna att en generation inte går förlorad till följd av pandemin. ■

Läs mer om ämnet i Bris årsrapport 2020, Första året med pandemin.

MAGNUS JÄGERSKOG
generalsekreterare Bris

FORTE FOKUS

Sammanfattar kunskap som kan hjälpa oss genom krisen

Pandemins långsiktiga konsekvenser är svåra att förutse och kunskapsbehovet är stort. Men trots att många frågor saknar svar så kan existerande kunskap vara vägledande.

I *Forte Fokus* har Forte låtit ett antal forskare sammanfatta sin forskning med koppling till pandemin.

Du hittar alla Forte Fokus på forte.se/publicerat/forte-fokus

Socioekonomisk ojämlikhet gör att pandemin drabbar utrikesfödda hårdare

Författare: Mikael Rostila, professor i folkhälsovetenskap och Agneta Cederström, forskare vid Stockholms universitet

Osäkra och tillfälliga sysselsättningsformer och ohälsa i coronakrisens spår

Författare: Theo Bodin, forskare i arbets- och miljömedicin vid Karolinska Institutet

Vad vet vi om effekterna av psykosociala insatser?

I Sverige får årligen ungefär 800 000 personer psykosociala insatser inom ramen för socialtjänsten och funktionshinderområdet samt 1 800 000 inom psykiatrin. Men hur vet vi om insatserna verkligen fungerar? Och vad säger forskningen?

Rapporten *”Svenska effektutvärderingar av beteendemässiga, psykologiska och sociala insatser inom socialtjänst och psykiatri”* kartlägger omfattning och kvalitet av svenska effektutvärderingar och psykosociala insatser i Sverige mellan åren 1990 och 2019.

Du hittar rapporten på forte.se/publicerat

GRÖN OMSTÄLLNING OCH ARBETSLIV

Hur kommer arbetslivet att påverkas av den gröna omställningen som pågår i samhället? Vilka yrken och branscher kommer att förändras och kanske rent av försvinna? Och hur kan samhället möta de kompetensbehov som uppstår när nya arbeten skapas?

I rapporten *”Grön omställning och arbetsliv”* beskrivs vad begreppet grön omställning kan innebära och hur olika branscher antas påverkas, men också vilka forskningsbehov som finns. Rapporten visar att det är mycket begränsat med forskning i Sverige som kombinerar perspektiven klimat, innovation och arbetsliv. Sådan forskning behövs för att samhället ska kunna arbeta proaktivt med utbildning och omställning för att sänka utsläppen av koldioxid, och för att framtidens arbetsliv ska vara hälsosamt och inkluderande.

Läs mer i rapporten *”Grön omställning och arbetsliv”* på forte.se/publicerat

FORTE MAGASIN GES UT AV FORTE – FORSKNINGSRÅDET FÖR HÄLSA, ARBETSLIV OCH VÄLFÄRD

NYHETS BREV
Prenumerera på Fortes nyhetsbrev och få löpande nyheter, forskningsresultat, information om utlysningar och evenemangstips via e-post. Gå till forte.se för att anmäla dig som prenumerant. forte.se/nyhetsbrev

SEMINARIER OCH EVENEMANG
Varje år arrangerar Forte, på egen hand eller i samarbete med andra, ett flertal intressanta seminarier, konferenser och andra evenemang inom hälsa, arbetsliv och välfärd. forte.se/evenemang

SOCIALA MEDIER
Följ oss i sociala medier för att snabbt få nyheter och uppdateringar från Forte. twitter.com/forteforskning
facebook.com/forteforskning
linkedin.com/company/forteforskning

TA DEL AV VÅRA EVENEMANG I EFTERHAND

Vi filmar nästan alltid våra evenemang för att fler ska ha möjlighet att ta del av dem. På vår YouTube-kanal hittar du många spännande föredrag, seminarier och intervjuer. youtube.com/forteforskning

PUBLIKATIONER
På vår webb kan du ladda ner och beställa alla våra publikationer gratis. forte.se/publikationer

Registrera dig på
fortemagasin.se så får
du nästa nummer helt
utan kostnad!

FORTE:

Forskningsrådet för
hälsa, arbetsliv och välfärd